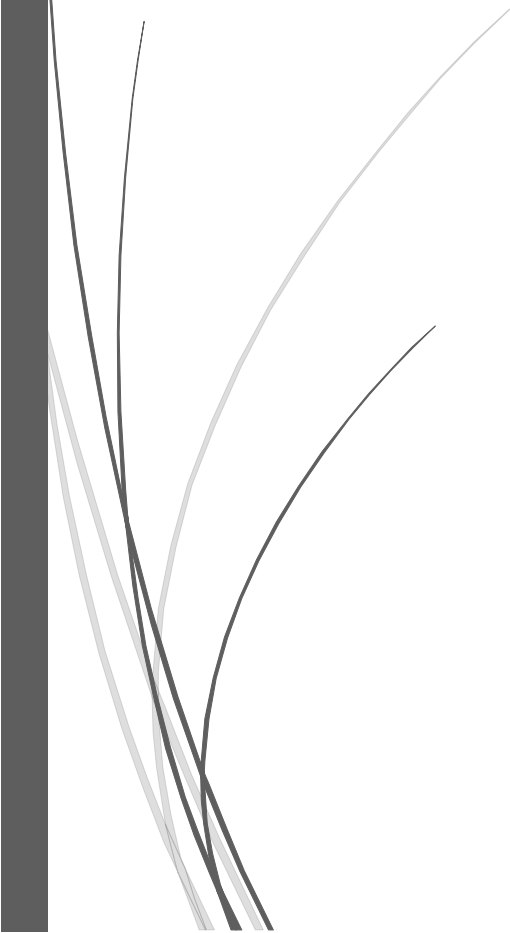

10/8/2022

Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Έκθεση αποτελεσμάτων Α' και Β'
Σταδίου

Διεύθυνση Έρευνας, Τμήμα μελετών και
τεκμηρίωσης

ΕΤΗΣΙΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ 2021 - 1.2.1.3.

Παρατίθεται ως:

Υπουργείο Τουρισμού (2022). *Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού. Έκθεση Αποτελεσμάτων Α' και Β' Σταδίου*. Γενική Διεύθυνση Τουριστικής Πολιτικής, Διεύθυνση Έρευνας.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
A. Α΄ Στάδιο της Έρευνας - Υπεύθυνοι μονάδων	8
1. Ταυτότητα μονάδας και υπευθύνου.....	8
1.1. Επιχειρήσεις που έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού	8
1.2. Επιχειρήσεις που δεν έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού	9
2. Προσφερόμενες υπηρεσίες.....	11
2.1. Διαμονή.....	11
2.2. Αγροτουριστικές υπηρεσίες	12
2.3. Άλλες δραστηριότητες.....	13
3. Προφίλ των επισκεπτών και κανάλια διανομής	16
3.1. Επιχειρήσεις που έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού.....	16
3.2. Επιχειρήσεις που δεν έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού	17
4. Επιπτώσεις της πανδημίας.....	18
5. Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού: προσδοκίες και δυσχέρειες.....	19
5.1. Επιχειρήσεις που έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού.....	19
5.2. Επιχειρήσεις που δεν έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα	21
5.3. Ειδικό Σήμα Πολυλειτουργικού Αγροκτήματος	22
5.4. Απλοποίηση του νομοθετικού πλαισίου.....	23
6. Η συμβολή του αγροτουρισμού στην τοπική ανάπτυξη.....	24
7. Αναγκαίες παρεμβάσεις πολιτικής για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού	25
7.1. Εκπαίδευση και κατάρτιση	25
7.2. Οικονομική στήριξη-παροχή κινήτρων	26
7.3. Υποδομές -Υπηρεσίες	27
7.4. Προβολή και προώθηση του αγροτουριστικού προϊόντος.....	27
7.5. Λοιπές προτεινόμενες παρεμβάσεις πολιτικής	28

8.	Συμπεράσματα Α' Σταδίου.....	29
B.	Β' Στάδιο της Έρευνας -Εκπρόσωποι φορέων και ΠΥΤ	33
9.	Προσδοκίες και δυσχέρειες στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού	33
9.1.	Παλαιότερες προσπάθειες	33
9.2.	Συμβολή στην τοπική οικονομία και κοινωνία	34
10.	Παράγοντες που επηρεάζουν την υιοθέτηση του σήματος	35
10.1.	Δυσχέρειες.....	35
10.2.	Περιορισμένα οφέλη - προβλήματα του ΕΣΑ	39
11.	Προτάσεις πολιτικής.....	40
11.1.	Για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού	40
11.2.	Για το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού	45
	Παράρτημα Ι.....	49
	Οδηγός συνέντευξης – παραγωγοί που έχουν υιοθετήσει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού	49
	Οδηγός συνέντευξης – μονάδες που δεν έχουν υιοθετήσει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού	51
	Παράρτημα ΙΙ: Σχεδιασμός υποβολής προτάσεων LEADER 2023-2027.....	53

Εισαγωγή

Η Διεύθυνση Έρευνας, σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Ποιοτικών Προτύπων, πραγματοποιεί πρωτογενή έρευνα για το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού (με αρ. πρωτ. 3090/25.10.2010 υπηρεσιακό σημείωμα της Διεύθυνσης Έρευνας). Η έρευνα εντάσσεται στο έργο 1.2.1.3 του Ετήσιου Σχεδίου Δράσης 2021 του Υπουργείου Τουρισμού «Εκπόνηση μελέτης για θεματικά προϊόντα».

Το **Α' στάδιο της έρευνας** περιελάμβανε σειρά συνεντεύξεων με υπευθύνους μονάδων οι οποίες έχουν υιοθετήσει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού (ΕΣΑ), καθώς και με μονάδες οι οποίες, ύστερα από έρευνα στο διαδίκτυο, εντοπίστηκε ότι προσφέρουν υπηρεσίες αγροτουρισμού, δεν διαθέτουν ωστόσο το σήμα.

Οι συνεντεύξεις στράφηκαν γύρω από τις ακόλουθες ενότητες:

- Δημογραφικά στοιχεία αγροτουριστικής μονάδας
- Στοιχεία για το προφίλ του υπεύθυνου της μονάδας
- Υπηρεσίες αγροτουρισμού που παρέχονται από την αγροτουριστική μονάδα
- Παράγοντες που διευκόλυναν την ίδρυση και λειτουργία της αγροτουριστικής μονάδας
- Προκλήσεις και δυσχέρειες που αντιμετωπίστηκαν για την ίδρυση και λειτουργία αγροτουριστικής μονάδας
- Προσδοκίες και οφέλη από την υιοθέτηση του σήματος
- Η σημασία του αγροτουρισμού στην περιοχή
- Οι αναγκαίες παρεμβάσεις πολιτικής

Κατά την περίοδο **9-16 Νοεμβρίου 2021** πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις με παραγωγούς που έχουν υιοθετήσει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού, ως εξής (Πίνακας 1):

Επωνυμία Επιχείρησης	Υπεύθυνος επιχείρησης	Περιοχή
Ηλιαχτίδα	Φούντης Εμμανουήλ	Κάρπαθος
The Olive Farm	Μπολερός Ιωάννης	Κρήτη
Titans Villas	Δημητρουλάκη Ειρήνη	Κρήτη
Fabrica Farm & Houses	Φρατζεσκάκης Δημήτριος	Κρήτη

Ξενώνας Ιχνηλάτης	Αλατζίδης Θεόδωρος	Κεντρική Μακεδονία
Cretan Vibes	Παπαγρηγορίου Μαριάννα	Κρήτη
Fairytail	Κοντοπυράκη Ελένη	Κρήτη
Ηγουμενάκης Εμμανουήλ	Ηγουμενάκης Εμμανουήλ	Κρήτη
Titans Villas	Τσατσαρωνάκης Παντελής	Κρήτη

Πίνακας 1: Στοιχεία Μονάδων που έχουν υιοθετήσει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Την περίοδο **16-26 Νοεμβρίου 2021** ολοκληρώθηκαν οι συνεντεύξεις με τις μονάδες οι οποίες δεν έχουν λάβει το σήμα. Έχει γίνει προσπάθεια να συμπεριληφθούν μονάδες οι οποίες προσφέρουν ποικιλία υπηρεσιών αγροτουρισμού και αντιπροσωπεύουν περισσότερες περιφέρειες της χώρας. Οι επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα είναι οι ακόλουθες (Πίνακας 2):

Επωνυμία	Υπεύθυνος επιχείρησης	Περιοχή
Κτήμα Όλον	Τάσης και Ρένα Λασκαρίδη	Λήμνος
Ecolodge Tinos	Marilia Kalouli, Nicolas Bedau, Ronan Lewis, Rafael Krause	Τήνος
Art Farm- Αγρόκτημα Μαρίνη	Σωτήρης Μαρίνης	Καλαμάτα
Μετόχι Κυνδελή	Δανάη Κυνδελή	Κρήτη
Αγρόκτημα Αμφίκαια	Οικογένεια Μώρου (Κωνσταντίνος Μώρος)	Φθιώτιδα
Οικογενειακός Ξενώνας Ελαιώνας	Στέφανος και Μαρίνα Βαλλή	Εύβοια
"Ντούνιας"	Στέλιος Τριλυράκης	Κρήτη

Πίνακας 2: Στοιχεία Μονάδων που δεν έχουν υιοθετήσει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Κατά το **Β΄ στάδιο της έρευνας** (Φεβρουάριος – Μάιος 2022) διενεργήθηκαν focus groups (πίνακας 3):

α) με εκπροσώπους φορέων τουρισμού που ασχολούνται με τον αγροτουρισμό καθώς και εκπροσώπους αναπτυξιακών εταιριών ΟΤΑ που ασχολούνται με το πρόγραμμα LEADER.

β) εκπροσώπους των Περιφερειακών Υπηρεσιών Τουρισμού αρμοδίου για θέματα χορήγησης του Ειδικού Σήματος Αγροτουρισμού.

φορέας	υπεύθυνος επιχείρησης	κωδικός
Agroxenia	Πρόεδρος ΔΣ	ΠΚ01
Agroxenia	Ειδικός σύμβουλος	ΠΚ02
ΑΚΟΜΜ-Ψηλορείτης ΑΑΕ-ΟΤΑ	Διευθυντής	ΠΚ03
Αναπτυξιακή Δωδεκανήσου Α.Α.Ε.	Κύριος εκπρόσωπος	ΠΚ04
Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης Λέσβου Ε.Τ.Α.Λ. Α.Ε.	Γενικός διευθυντής, μέλος συντονιστικής επιτροπής Δικτύου Αναπτυξιακών	ΠΚ05
Αναπτυξιακή Εταιρία Σερρών	Γενική Διευθύντρια	ΠΚ06
Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων Υπαίθριων Δραστηριοτήτων Αναψυχής- ΣΕΤΕΥΔΑ	Πρόεδρος	ΠΚ07
ΠΥΤ Κρήτης	Προϊστάμενος	ΠΚ08
ΠΥΤ Κεντρικής Μακεδονίας	Προϊσταμένη	ΠΚ09
ΠΥΤ Δωδεκανήσου	Προϊστάμενος	ΠΚ10
ΠΥΤ Θεσσαλίας	Προϊστάμενος	ΠΚ11
ΠΥΤ Κεντρικής Μακεδονίας	Αρμόδιος υπάλληλος	ΠΚ12
ΠΥΤ Βορείου Αιγαίου	Προϊσταμένη	ΠΚ13
ΠΥΤ Δυτικής Μακεδονίας	Προϊσταμένη	ΠΚ14
ΠΥΤ Δυτικής Ελλάδος	Προϊστάμενος	ΠΚ15
ΠΥΤ Ηπείρου	Προϊστάμενος	ΠΚ16
ΠΥΤ Ανατολικής Μακεδονίας- Θράκης	Προϊστάμενος	ΠΚ17
ΠΥΤ Πελοποννήσου	Προϊστάμενος	ΠΚ18

Πίνακας 3: Στοιχεία εκπροσώπων φορέων τουρισμού, αναπτυξιακών εταιρειών ΟΤΑ και ΠΥΤ

Α. Α΄ Στάδιο της Έρευνας - Υπεύθυνοι μονάδων

1. Ταυτότητα μονάδας και υπευθύνου

1.1. Επιχειρήσεις που έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Προφίλ επιχειρηματιών

Σε ό,τι αφορά το προφίλ των επιχειρηματιών, διαπιστώνεται πως **σχεδόν οι μισοί ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα κάτω των 50 ετών** γεγονός που καταδεικνύει πως η ενασχόληση με τον αγροτουρισμό γίνεται αντιληπτή ως μία αξιόλογη επιχειρηματική ευκαιρία και μια ελκυστική δραστηριότητα από νέους αγρότες. Εντούτοις, πρέπει να επισημανθεί πως αρκετοί είναι αυτοί που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των άνω των 50. Πρόκειται για τους πρωτοπόρους του αγροτουρισμού στη χώρα μας, οι οποίοι ξεκίνησαν να προσφέρουν υπηρεσίες αγροτουρισμού πριν διαμορφωθεί το σχετικό θεσμικό πλαίσιο.

Οι περισσότεροι από τους νεότερους σε ηλικία επιχειρηματίες επέλεξαν να πραγματοποιήσουν σπουδές στη **Διοίκηση Επιχειρήσεων**.

Ιδιαίτερα ενδιαφέροντα ήταν τα ευρήματα αναφορικά με το κατά πόσο οι επιχειρηματίες είναι κάτοικοι της περιοχής ή έχουν κάποιο ιδιαίτερο δεσμό με την περιοχή (καταγωγή) ή είναι νεοεισερχόμενοι. Διαπιστώθηκε πως οι **περισσότεροι από τους ερωτηθέντες γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην περιοχή ή διέθεταν ρίζες και περιουσιακά στοιχεία σε αυτή, για αυτό και επέλεξαν να δραστηριοποιηθούν εκεί**. Ορισμένες φορές πρόκειται για παιδιά αγροτικής οικογένειας, τα οποία έφυγαν για σπουδές, εργάστηκαν για ένα διάστημα στην Αθήνα και στη συνέχεια επέστρεψαν στον τόπο τους και δραστηριοποιήθηκαν στον αγροτουρισμό. Σε μία μονάχα περίπτωση ο επιχειρηματίας έχει καταγωγή από άλλη περιοχή, αλλά επέλεξε να δραστηριοποιηθεί στην Κρήτη λόγω των επαγγελματικών ευκαιριών που αυτή προσφέρει για απασχόληση στον τουρισμό.

Ταυτότητα επιχειρήσεων

Σε ό,τι αφορά την ταυτότητα των επιχειρήσεων, οι περισσότερες έχουν ιδρυθεί σχετικά πρόσφατα, **εντός δηλαδή της τελευταίας δεκαετίας**, με δύο από αυτές να έχουν ιδρυθεί **τα τελευταία 4 χρόνια**.

Πρόκειται για **οικογενειακές επιχειρήσεις**. Λίγες από αυτές διαθέτουν επιπλέον μόνιμο προσωπικό, αλλά είναι αρκετά συχνή η πρόσληψη εποχικού εργατικού δυναμικού κατά τις περιόδους αιχμής. Ειδική αναφορά πρέπει να κάνουμε στο γεγονός πως ορισμένοι από τους ερωτηθέντες εξέφρασαν τη **δυσφορία τους αναφορικά με τη δυσκολία εύρεσης ανειδίκευτου και ειδικευμένου εργατικού δυναμικού**. Επισημαίνεται ότι οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις συχνά αναπτύσσονται σε ορεινές περιοχές οι οποίες χαρακτηρίζονται από γήρανση του πληθυσμού. Επομένως, είναι περιορισμένη η προσφορά νέου εργατικού δυναμικού.

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα που εξετάστηκε ήταν το κατά πόσο έχουν λάβει κάποιου είδους οικονομική βοήθεια ή επιδότηση από το κράτος. Διαπιστώθηκε πως στις περισσότερες περιπτώσεις δεν έχει ληφθεί κάποιου είδους οικονομική βοήθεια, αν και εκφράστηκε επανειλημμένως η βούληση για την ανάπτυξη χρηματοδοτικών προγραμμάτων τα οποία θα είναι προσαρμοσμένα στις ανάγκες των αγροτουριστικών μονάδων. Μόνο σε μία περίπτωση αναφέρθηκε η λήψη επιχορήγησης από το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΑΧ) κατά το παρελθόν, ενώ σε μία ακόμα περίπτωση έχει πραγματοποιηθεί αίτηση για λήψη χρηματοδότησης από το «Πρόγραμμα επιχορήγησης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών απασχόλησης νέων ελεύθερων επαγγελματιών ηλικίας 18 έως 29 ετών με έμφαση στις γυναίκες» του ΟΑΕΔ και αναμένεται η έγκρισή της. Η χρηματοδότηση κυρίως αφορά στη βελτίωση των αναγκαίων εγκαταστάσεων για την παροχή των δραστηριοτήτων.

1.2. Επιχειρήσεις που δεν έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Σε γενικές γραμμές τα χαρακτηριστικά είναι κοινά με τις αγροτουριστικές μονάδες που έχουν λάβει το σήμα.

Προφίλ επιχειρηματιών

Όσον αφορά τις ηλικίες των επιχειρηματιών, **σχεδόν οι μισοί ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα κάτω των 50 ετών** αλλά αρκετοί είναι και αυτοί που είναι άνω των 60 ετών. Όσον αφορά την πρότερη απασχόληση και τις σπουδές των επιχειρηματιών,

στις περισσότερες περιπτώσεις αυτές δεν έχουν άμεση σχέση με τους τομείς του τουρισμού και της γεωργικής παραγωγής (αρχιτεκτονική, μετάφραση, ηλεκτρολόγος μηχανικός, περιβαλλοντική διαχείριση φυσικών πόρων, τηλεπικοινωνίες). Σε λίγες μόνο περιπτώσεις έχουν πραγματοποιηθεί σπουδές που σχετίζονται με τον τουρισμό και την αγροτική παραγωγή (μαγειρική, γεωπονική). Τέλος διαπιστώθηκε πως οι περισσότεροι ερωτηθέντες **είχαν γεννηθεί και μεγαλώσει στην περιοχή όπου δραστηριοποιούνται και αξιοποίησαν την πατρογονική τους περιουσία.**

Ταυτότητα επιχειρήσεων

Οι περισσότερες από τις επιχειρήσεις δημιουργήθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία και οι υπόλοιπες από το 2000 και μετά. Και εδώ πρόκειται για **οικογενειακές επιχειρήσεις**. Σε αρκετές περιπτώσεις η επιχείρηση απασχολεί μόνιμους εργαζόμενους ενώ προσλαμβάνονται εποχικοί εργαζόμενοι όταν ο φόρτος εργασίας είναι μεγάλος. Θα πρέπει να επισημάνουμε πως και σε αυτή την ομάδα ερωτηθέντων έγινε αναφορά στις δυσκολίες εύρεσης εξειδικευμένου και ανειδίκευτου δυναμικού η οποία έχει ενταθεί από το ξέσπασμα της πανδημίας και μετά.

Όσον αφορά το καίριο ζήτημα των επιδοτήσεων, διαπιστώθηκε πως πολλές από τις αγροτουριστικές μονάδες αυτής της κατηγορίας είχαν **ενταχθεί στο Πρόγραμμα LEADER**, ενώ αρκετοί **έχουν λάβει χρηματοδότηση από ΕΣΠΑ**. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις έχουν ενταχθεί σε άλλου είδους χρηματοδοτικά προγράμματα που εντάσσονται στο πρόγραμμα Horizon 2020, αλλά και σε προγράμματα του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων.

Ένα ζήτημα που συνδέεται με τη χρηματοδότηση είναι το μέγεθος των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Και στις δύο κατηγορίες επιχειρήσεων, πρόκειται για **μικρά αγροκτήματα**, τα οποία δεν έχουν επαρκή όγκο παραγωγής για να καλύψει τις οικονομικές ανάγκες του νοικοκυριού. Για τον λόγο αυτό στρέφονται στον αγροτουρισμό, ώστε να συμπληρωθεί το εισόδημα της οικογένειας. Άλλωστε, οι επισκέπτες ενδιαφέρονται για αυτήν ακριβώς την εμπειρία, τη ζωή στη μικρή φάρμα με την παραδοσιακή παραγωγή κοντά στη φύση και όχι την παρακολούθηση των μεθόδων εντατικής και εκτατικής καλλιέργειας:

«Ο επισκέπτης π.χ. δεν θα πάει να δει την παραγωγή των λουκάνικων στην Creta Farm, αλλά θέλει να δει πώς ο Γιάννης ο βοσκός τα φτιάχνει χειροποίητα και έχει την μονάδα την

οικογενειακή, θα δει τον τρόπο ζωής και θα γίνει μέλος του χωριού, το οποίο είναι σημαντικό για τον αγροτουρισμό της Ελλάδας και της Κρήτης ειδικότερα.»

Ωστόσο, οι συμμετέχοντες επισημαίνουν ότι τα μικρά αγροκτήματα δεν μπορούν να ενταχθούν σε προγράμματα χρηματοδότησης και ζητούν κρατική υποστήριξη, καθώς σε αντίθεση με τη μεγάλη αγροτική παραγωγή, η οποία μπορεί να διοχετεύσει τα προϊόντα στην ελληνική και ξένη αγορά, τα μικρά αγροκτήματα είναι εκείνα που αντιμετωπίζουν προβλήματα επιβίωσης και στρέφονται στον αγροτουρισμό για να ενισχύσουν το εισόδημά τους.

2. Προσφερόμενες υπηρεσίες

2.1. Διαμονή

Ως προς τη διαμονή, τα αποτελέσματα είναι παρόμοια και για τις δύο κατηγορίες αγροτουριστικών μονάδων. Μία αγροτουριστική μονάδα χωρίς σήμα, δεν προσφέρει καθόλου υπηρεσίες διαμονής και υποδέχεται ημερήσιους επισκέπτες (ομάδες ατόμων ή σχολεία) που ξεναγούνται στη μονάδα και ολοκληρώνουν την επίσκεψή τους με την παρασκευή γεύματος στον ξυλόφουρνο. Ωστόσο, ο υπεύθυνος της μονάδας διαπιστώνει ότι υπάρχει ζήτηση για διαμονή:

«Μας έχουν ζητήσει από γραφεία να δημιουργήσουμε συνθήκες διαμονής κατά τους μήνες μετά την τουριστική περίοδο για άτομα που θέλουν να βρεθούν στις εργασίες της γης εκείνη την περίοδο.»

Ως πρόσφορη λύση για τη διαμονή που ταιριάζει στα χαρακτηριστικά του αγροτουρισμού θεωρεί το **glamping**.

Οι υπόλοιπες μονάδες προσφέρουν διαμονή. Εντούτοις, παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις αναφορικά με τον αριθμό των επισκεπτών που μπορούν να φιλοξενήσουν. Αρκετές μονάδες **μπορούν να φιλοξενήσουν περιορισμένο αριθμό ατόμων σε μία κατοικία**. Οφείλουμε να παρατηρήσουμε πως σε πολλές περιπτώσεις τα κτίρια που χρησιμοποιούνται ως ξενώνες είναι ανακαινισμένα παραδοσιακά κτίρια (παλιές κατοικίες ή κτίρια με διαφορετικές παλαιότερες χρήσεις, όπως ορνιθώνες) και καταβλήθηκαν προσπάθειες από τους ιδιοκτήτες έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν

παραδοσιακά υλικά (πέτρα, ξύλο) κατά την ανακαίνισή τους. Ιδιοκτήτες με περιορισμένες δυνατότητες φιλοξενίας αναφέρθηκαν στην **ανάπτυξη συνεργασιών** με άλλους ξενώνες σε κοντινούς οικισμούς προκειμένου να ανταποκριθούν στη ζήτηση.

2.2. Αγροτουριστικές υπηρεσίες

Οι επισημάνσεις είναι κοινές και για τις δύο κατηγορίες επιχειρήσεων.

Οι περισσότερες επιχειρήσεις διαθέτουν **φυτώρια, κήπους και καλλιέργειες διαφόρων ειδών** (λαχανόκηποι, βοτανόκηποι, οπωροφόρα δέντρα, κήποι με αρωματικά φυτά), τις οποίες οι επισκέπτες μπορούν να **επισκεφτούν** και συνήθως να **παρακολουθήσουν ή να συμμετέχουν στις γεωργικές εργασίες** (φύτεμα, συλλογή, κηπουρική κ.ά.). Σε δύο περιπτώσεις μονάδων (οι οποίες δεν έχουν λάβει το ειδικό σήμα) **δεν επιτρέπεται στους επισκέπτες να συμμετέχουν στις καθημερινές εργασίες** είτε διότι αυτό θα δημιουργούσε πρόβλημα στις εργασίες του αγροκτήματος είτε διότι δεν υπάρχει ασφάλεια που να τους καλύπτει σε περίπτωση ατυχήματος.

Η περιήγηση στις καλλιέργειες συνοδεύεται από **ενημέρωση** σχετικά με τη διαδικασία παραγωγής, τη χλωρίδα, την πανίδα και το μικροκλίμα. Στην περίπτωση των βοτάνων και των αρωματικών φυτών η ενημέρωση περιλαμβάνει την ιστορία και τις ευεργετικές και θεραπευτικές τους ιδιότητες, ενώ συχνά κατά το τέλος της περιήγησης δίνεται η δυνατότητα στους επισκέπτες να δοκιμάσουν τα προϊόντα ή αφεψήματα ακόμα και να παρασκευάσουν εδέσματα τα οποία και μπορούν εν συνεχεία να απολαύσουν.

Σε αρκετές περιπτώσεις η αγροτουριστική μονάδα διαθέτει **δέντρα ελιάς ή ελαιώνα** και παρέχεται στους επισκέπτες η δυνατότητα να συμμετέχουν σε δραστηριότητες όπως η συγκομιδή και το πάτημα. Ορισμένες μονάδες (οι οποίες δεν έχουν λάβει το σήμα) διαθέτουν ελαιοτριβεία και τυποποιητήρια, στα οποία και πραγματοποιούνται **επιμορφωτικές ξεναγήσεις** (πληροφορίες για τις παραδοσιακές πρακτικές καλλιέργειας, τις διάφορες ποικιλίες της ελιάς κ.ά.).

Σε μεμονωμένες περιπτώσεις διατηρείται **φάρμα με ζώα**. Σε μία περίπτωση είναι διαθέσιμη στους επισκέπτες φάρμα με άλογα με τα οποία ο επισκέπτης μπορεί να περιηγηθεί στην περιοχή με συνοδό, ενώ σε μία άλλη μονάδα είναι δυνατή η συμμετοχή των επισκεπτών σε εργασίες όπως η κουρά των προβάτων. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις

μονάδων που δεν έχουν λάβει το σήμα, οι φάρμες εξειδικεύονται στην εκτροφή συγκεκριμένων ειδών (αλόγων, βουβαλιών, βοοειδών).

2.3. Άλλες δραστηριότητες

Δραστηριότητες υπαίθρου

Η βασική υπαίθρια δραστηριότητα που προσφέρεται είτε από την ίδια τη μονάδα είτε από άλλες συνεργαζόμενες επιχειρήσεις της περιοχής είναι η **πεζοπορία (hiking)**: η πραγματοποίηση μονοήμερων ή και πολυήμερων περιπάτων στη γύρω περιοχή με στόχο την απόλαυση του φυσικού περιβάλλοντος (βουνά, φαράγγια), αλλά και του πολιτιστικού πλούτου (π.χ. παραδοσιακοί οικισμοί, συμμετοχή σε τοπικές εορτές). Σε ορισμένες περιπτώσεις, ανάλογα με τα ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά της εκάστοτε περιοχής (γεινίαση με ορεινούς όγκους, λίμνες, φαράγγια, βιότοπους, προστατευμένες περιοχές Natura κ.ά.), οι επισκέπτες μπορούν να απολαύσουν δραστηριότητες όπως η **ορειβασία-αναρρίχηση, το ψάρεμα, το bird watching** (παρατήρηση πουλιών), αλλά και η **ποδηλασία** ή η **τοξοβολία**.

Γαστρονομικές δραστηριότητες

Κατά την εξέταση των δεδομένων κατέστη προφανής η **στενή διασύνδεση του αγροτουρισμού με τη γαστρονομία** και την προώθηση της πρωτογενούς παραγωγής. Οι βασικές γαστρονομικές δραστηριότητες που παρέχονται είναι οι εξής:

- Ένα μεγάλο μέρος των αγροτουριστικών μονάδων διοργανώνει **μαθήματα παρασκευής παραδοσιακών προϊόντων** (π.χ. μυζήθρα, ρακόμελο) και **μαγειρικής** κατά τα οποία αξιοποιούνται τα αγνά, τοπικά προϊόντα και παρασκευάζονται παραδοσιακές συνταγές (πίτες, ψωμί, γλυκά του κουταλιού κ.ά.). Σε αρκετές περιπτώσεις τα μαθήματα πραγματοποιούνται σε υπαίθριους χώρους/κουζίνες, με τη χρήση παραδοσιακού ξυλόφουρνου.
- Σε λίγες περιπτώσεις πραγματοποιούνται **παραυσιάσεις για την τοπική γαστρονομική παράδοση, food tours, επισκέψεις σε τοπικά οινοποιεία και ζυθοποιεία, τυροκομεία ή κτηνοτροφικές μονάδες** καθώς και **σεμινάρια για συγκεκριμένα προϊόντα** (π.χ. σεμινάρια παραγωγής τυριού ή μελιού).

- Αρκετά δημοφιλής είναι και η διοργάνωση **εκδηλώσεων και σεμιναρίων γευσιγνωσίας (food tasting)** για προϊόντα όπως το λάδι, τυρί, κρασί, μέλι.
- Ορισμένες μονάδες, οι οποίες δεν έχουν λάβει το σήμα, διοργάνωναν παλαιότερα **μαθήματα/σεμινάρια με θεματικές όπως ιστορική γαστρονομία και ιστορία του ψωμιού ή του τυριού**. Τα σεμινάρια σταμάτησαν γιατί το κόστος πώλησης ήταν υψηλό και δεν συγκέντρωναν μεγάλο ενδιαφέρον.
- Μονάδες που δεν έχουν λάβει το σήμα προσφέρουν **γαστρονομικές εμπειρίες** στους επισκέπτες τους είτε με τη μορφή **brunch, γεύματος, βραδινού** είτε με την παροχή ενός **καλαθιού για την πραγματοποίηση πικνίκ**. Σε όλες τις περιπτώσεις οι συμμετέχοντες επισημαίνουν ότι τα προσφερόμενα εδέσματα παρασκευάζονται με τοπικά προϊόντα ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αξιοποίηση παραδοσιακών συνταγών.

Δημιουργικά εργαστήρια

Σε ορισμένες περιπτώσεις προσφέρονται βιωματικά εργαστήρια παρασκευής φυσικών προϊόντων περιποίησης (σαπουνιών, κηραλοιφών) με αγνά υλικά. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις διοργανώνονται στους χώρους της αγροτουριστικής μονάδας, ανάλογα με τους διαθέσιμους χώρους, τα εξής:

- Εκθέσεις τέχνης και μαθήματα ζωγραφικής ή φωτογραφίας
- Πολιτιστικές εκδηλώσεις (συναυλίες)
- Μαθήματα δημιουργικής γραφής
- Μαθήματα σύνθεσης μουσικής, παραδοσιακού τραγουδιού, εκμάθησης παραδοσιακών οργάνων
- Μαθήματα αγγειοπλαστικής
- Μαθήματα υφαντικής
- Σεμινάρια αειкулτούρας / permaculture
- Σημαντική ζήτηση καταγράφεται για υπηρεσίες ευεξίας και πιο συγκεκριμένα για τη διοργάνωση **ομαδικών και ατομικών μαθημάτων γιόγκα** και σε μικρότερο βαθμό την παροχή **υπηρεσιών μασάζ** με την χρήση τοπικών παραδοσιακών προϊόντων (ελαιόλαδο ή τοπικά αιθέρια έλαια).

- Αρκετές μονάδες οι οποίες δεν έχουν λάβει το σήμα διαθέτουν εγκαταστάσεις στις οποίες οι επισκέπτες μπορούν να κολυμπήσουν (πισίνες, γούρνες) ή να ασκηθούν (μίνι γήπεδο ποδοσφαίρου, υπαίθρια όργανα γυμναστικής). Σε μεμονωμένες περιπτώσεις διοργανώνονται από τη μονάδα δημιουργικά παιχνίδια για μικρούς και μεγάλους (ξύλινες κατασκευές, διαδρομές εντός του ελαιώνα με τη χρήση GPS κ.ά.).

3. Προφίλ των επισκεπτών και κανάλια διανομής

3.1. Επιχειρήσεις που έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Χώρες προέλευσης

Οι βασικές χώρες προέλευσης επισκεπτών είναι η **Αγγλία** και η **Γερμανία**. Ακολουθούν η **Γαλλία**, η **Ιταλία** και η **Ρωσία**. Αρκετά συχνοί είναι και επισκέπτες από **Βέλγιο**, **Ολλανδία**, **Ουκρανία**, **Ρουμανία** και **Φινλανδία**, αλλά και από **Η.Π.Α** και **Καναδά**. Υπάρχουν και μεμονωμένες περιπτώσεις επισκεπτών από άλλα κράτη. Σε ορισμένες περιπτώσεις καταγράφεται και ένα μικρό ποσοστό επισκεπτών που είναι ξένοι που διαμένουν μόνιμα την Ελλάδα. Όσον αφορά τους **Έλληνες επισκέπτες** αυτοί είναι σχετικά λίγοι αλλά καταγράφονται αυξητικές τάσεις.

Χαρακτηριστικά

Κατά κύριο λόγο πρόκειται για **ζευγάρια** και **οικογένειες** και ακολουθούν οι **παρές** (γκρουπ). Όσον αφορά την ηλικία των επισκεπτών, καταγράφονται επισκέπτες από όλες τις ηλικιακές κατηγορίες, αλλά, σύμφωνα με ορισμένους από τους επιχειρηματίες, οι μεγαλύτερες ηλικίες δείχνουν να προτιμούν περισσότερο αυτού του είδους τις διακοπές. Οι περισσότεροι επισκέπτες διαμένουν στη μονάδα για **περίπου μία εβδομάδα**, ενώ αρκετοί είναι και αυτοί που επιλέγουν τις **ολιγοήμερες διακοπές** (2-3 ημέρες). Σε πιο σπάνιες περιπτώσεις η διάρκεια παραμονής τους μπορεί να υπερβεί τη μία εβδομάδα και να φτάσει μέχρι και το μήνα. Οι **επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες** είναι αρκετά συχνοί. Επιπροσθέτως, οι περισσότεροι επισκέπτες ανήκουν στη **μεσαία και ανώτερη εισοδηματική κατηγορία**.

Κανάλια διανομής

Όσον αφορά τα κανάλια διανομής του αγροτουριστικού προϊόντος, διαπιστώνεται πως οι **διαδικτυακές πλατφόρμες** (π.χ. Booking) και οι **ιστοσελίδες** των μονάδων αποτελούν τις βασικές πηγές πληροφόρησης και πραγματοποίησης κρατήσεων. Ακολουθούν τα **τουριστικά γραφεία/πρακτορεία** τα οποία αναπτύσσουν εξειδικευμένα πακέτα αγροτουρισμού. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις αναφέρθηκε η προώθηση του προϊόντος μέσω του ελληνικού ή διεθνούς τύπου, καθώς και του διαδικτύου.

3.2. Επιχειρήσεις που δεν έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Χώρες προέλευσης

Οι βασικές χώρες προέλευσης των επισκεπτών για τις επιχειρήσεις αυτής της κατηγορίας είναι κατά σειρά η **Γερμανία**, το **Ηνωμένο Βασίλειο** (αν και μετά το Brexit καταγράφεται σημαντική μείωση στον αριθμό των επισκεπτών), η **Γαλλία** και οι **ΗΠΑ**. Ακολουθούν οι αγορές της **Ελβετίας**, της **Ολλανδίας** και του **Ισραήλ** και εν συνεχεία το **Βέλγιο** και η **Αυστραλία**. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις καταγράφονται επισκέπτες από χώρες όπως η Ιαπωνία, η Αυστρία, η Ρουμανία, ο Καναδάς, η Ιταλία, η Ρωσία, η Λιθουανία, η Κύπρος, οι Σκανδιναβικές χώρες κ.ά. Καταγράφονται σχετικά υψηλές ροές εγχώριων επισκεπτών, ειδικά στην περίπτωση όπου η μονάδα βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τη θάλασσα και κοντά σε μεγάλο αστικό κέντρο.

Χαρακτηριστικά

Κατά κύριο λόγο πρόκειται για **οικογένειες** και **ζευγάρια** και σε μικρότερο βαθμό για **παρέες/γκρουπ** και **σχολεία**. Οι **επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες** είναι αρκετά συχνοί. Επίσης, αναφέρθηκε μονάδα η οποία προσελκύει ειδικά τμήματα της αγοράς ενημερωμένων επισκεπτών (μπλόγκερ, δημοσιογράφοι που ασχολούνται με το φαγητό), λόγω της επένδυσης που έκανε η συγκεκριμένη μονάδα στην ποιότητα των πρώτων υλών (φρέσκα, ποιοτικά προϊόντα, από το χωράφι στο πιάτο), αλλά και από πανεπιστήμια του εξωτερικού καθώς η μονάδα συνεργάζεται με τοπικές μεταποιητικές επιχειρήσεις για την προσφορά εκπαιδευτικού προγράμματος.

«Κάναμε μια ομάδα από εμένα, ένα μελισσοκόμο, ένα κτηνοτρόφο και ένα μικρό οινοποιείο σε μια απόσταση το πολύ 800 μ. γύρω-γύρω και έρχονται κυρίως το χειμώνα ομάδες από πανεπιστήμια Ολλανδίας, Γερμανίας και αρκετά από Αμερική, ομάδες μέσω Erasmus και μένουν στην περιοχή μας. Λειτουργούμε σαν μια διδακτική φάρμα. Όλα αυτά είναι οικονομικές ενέσεις του χειμώνα και για εμάς και για την τοπική κοινωνία»

Ο χρόνος διαμονής στις περισσότερες περιπτώσεις κυμαίνεται μεταξύ των **4-5 ημερών**, αλλά αρκετά συχνά **υπερβαίνει τη μία εβδομάδα**. Σε κάποιες περιπτώσεις οι επισκέπτες διαμένουν στη μονάδα για μία εβδομάδα ή για λίγες μέρες. Οι περισσότεροι επισκέπτες ανήκουν στη **μεσαία και ανώτερη εισοδηματική κατηγορία**.

Κανάλια διανομής

Όσον αφορά τα κανάλια διανομής, τα δημοφιλέστερα είναι οι **ιστοσελίδες** των αγροτουριστικών μονάδων αλλά και ο **εγχώριος και διεθνής τύπος**, συμπεριλαμβανομένων των bloggers. Ακολουθούν οι **διεθνείς πλατφόρμες** (τύπου Airbnb), τα **πρακτορεία**, τα **μέσα κοινωνικής δικτύωσης** (facebook, instagram) και οι **διαδικτυακές διαφημίσεις**. Επίσης, οι παλιοί πελάτες διαφημίζουν την επιχείρηση σε φίλους και γνωστούς.

4. Επιπτώσεις της πανδημίας

Στους συμμετέχοντες τέθηκε το ερώτημα αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας στη λειτουργία της επιχείρησής τους αλλά και στη γενικότερη συμπεριφορά των επισκεπτών. Παρατίθενται κοινά συμπεράσματα και για τις δύο κατηγορίες επιχειρήσεων.

Διαπιστώθηκε πως το **2020** σε αρκετές αγροτουριστικές επιχειρήσεις καταγράφηκε μείωση του αριθμού των επισκεπτών. Ένας από τους ερωτηθέντες δήλωσε πως ο αριθμός των επισκεπτών παρέμεινε ο ίδιος, ενώ ένας ιδιοκτήτης αγροτουριστικής μονάδας που βρίσκεται σε νησιωτική περιοχή - η οποία την εν λόγω περίοδο δεν είχε κανένα καταγεγραμμένο κρούσμα - δήλωσε πως οι επισκέπτες αυξήθηκαν αισθητά.

Όσον αφορά το **2021**, το σύνολο των ερωτηθέντων δήλωσε πως ο αριθμός των επισκεπτών παρουσίασε **έντονα αυξητικές τάσεις** και σε ορισμένες περιπτώσεις αυτό συνέβαλε και στην επέκταση της τουριστικής περιόδου. Οι βασικές εξηγήσεις είναι οι ακόλουθες:

- η επιλογή των επισκεπτών να πραγματοποιούν δραστηριότητες σε εξωτερικούς χώρους για λόγους υγειονομικής ασφάλειας,
- η στροφή τους προς πιο απομονωμένα καταλύματα και οικισμούς μακριά από προορισμούς που συγκεντρώνουν μεγάλες τουριστικές ροές,
- η αυξανόμενη τάση για διακοπές κοντά στη φύση με στόχο την αναζήτηση ηρεμίας.

Σε μία περίπτωση καταγράφηκε αισθητή αύξηση της διάρκειας παραμονής των επισκεπτών στο κατάλυμα. Επίσης, οι συμμετέχοντες ανέφεραν γενικά ότι δεν παρατήρησαν αλλαγές στη συμπεριφορά των επισκεπτών τους λόγω της πανδημίας, γεγονός που το αποδίδουν στο ότι οι αγροτουριστικές μονάδες βρίσκονται κοντά στη φύση. Παρατηρήθηκε ωστόσο ότι λόγω της πανδημίας «χάθηκε ο αυθορμητισμός», καθώς για παράδειγμα ο επισκέπτης έπρεπε να

κλείσει ραντεβού για να πάει σε μια ταβέρνα. Επιπλέον, οι επισκέπτες είχαν την τάση να περνούν περισσότερο χρόνο μέσα στο αγρόκτημα γιατί αισθάνονται ασφάλεια.

Επισημάνθηκε επίσης ότι κατά τη διάρκεια της πανδημίας εντάθηκε ακόμα περισσότερο το **ήδη υπάρχον πρόβλημα εύρεσης ανειδίκευτου και ειδικευμένου εργατικού δυναμικού**. Η παρατήρηση αυτή συμφωνεί με τις επισημάνσεις που προκύπτουν από τις συζητήσεις στα διεθνή fora, όπου επισημαίνεται ο κίνδυνος το εργατικό δυναμικό που απασχολείται στον τουρισμό να απορροφηθεί από άλλους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, καθώς ο τουρισμός παρουσιάζεται ιδιαίτερα ευάλωτος στην πανδημία.

5. Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού: προσδοκίες και δυσχέρειες

5.1. Επιχειρήσεις που έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Για την πλειονότητα των ερωτηθέντων η διαδικασία λήψης του σήματος ήταν σχετικά εύκολη και γρήγορη. Όσον αφορά τα πιθανά οφέλη που αναμένουν οι επιχειρηματίες από το σήμα και οι προσδοκίες που έχουν από αυτό εκφράστηκαν οι εξής απόψεις:

- Το Σήμα αποτελεί τη **νόμιμη κατοχύρωση των δραστηριοτήτων τους** και η απόκτησή του αποτελεί τη φυσική συνέπεια των προσπαθειών που έχουν καταβληθεί για την ανάπτυξη του εν λόγω τουριστικού προϊόντος.
- Το Σήμα **αντικατοπτρίζει την πραγματική φύση των μονάδων και την ταυτότητα των υπηρεσιών που προσφέρουν.**

«Το σήμα πιστεύω ότι αντιπροσωπεύει αυτό που λέει, με εκφράζει»

- Το Σήμα **πιστοποιεί την υψηλή ποιότητα και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των προσφερόμενων υπηρεσιών** και προσθέτει μεγαλύτερη ευελιξία όσον αφορά τις προσφερόμενες δραστηριότητες.
- Το Σήμα θα συμβάλει στην **προσέλκυση στοχευμένης πελατείας** μέσω της εξειδίκευσης που προσφέρει στον αγροτουριστικό τομέα. Ενδεικτικά, τέτοια

τμήματα αγοράς αποτελούν οι σχολικές κοινότητες, λόγω του έντονα εκπαιδευτικού χαρακτήρα που μπορεί να προσλάβει ο αγροτουρισμός (διδασκτικές φάρμες).

Μεμονωμένοι ερωτηθέντες εξέφρασαν την άποψη πως τα οφέλη από την απόκτηση του σήματος δεν είναι, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, σημαντικά.

Στην ερώτηση ποιες αλλαγές πρέπει να γίνουν με στόχο τη **βελτίωση** του Ειδικού Σήματος Αγροτουρισμού αναφέρθηκαν τα εξής σημεία:

- Αρκετοί από τους ερωτηθέντες εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους για το **υψηλό κόστος απόκτησης του σήματος** (300 ευρώ). Έγινε αναφορά και στο γεγονός πως πολλοί από αυτούς πρέπει ταυτόχρονα να καταβάλλουν ένα σημαντικό ποσό για την Γνωστοποίηση Λειτουργίας Τουριστικού Καταλύματος και για την απόκτηση του Σήματος Πολυλειτουργικού Αγροκτήματος.
- Αρκετοί επεσήμαναν πως το Σήμα θα έπρεπε να είναι επιπλέον στην **αγγλική γλώσσα**, δεδομένου πως βασικός στόχος είναι αυτό να καταστεί αναγνωρίσιμο διεθνώς και να αποτελέσει ένα εργαλείο προσέλκυσης ξένων επισκεπτών.
- Το Σήμα θα πρέπει να ενσωματώνει όλες τις δραστηριότητες: οι υπεύθυνοι των μονάδων τόνισαν ότι με την απόκτηση του Σήματος θα έπρεπε να ήταν δυνατή η άσκηση μιας μεγαλύτερης ποικιλίας δραστηριοτήτων **χωρίς την ανάγκη έκδοσης διακριτών αδειών** ή η διαδικασία που απαιτείται για την έκδοση των αδειών να είναι **απλοποιημένη** για τους κατόχους του Σήματος (π.χ. οικοτεχνία, δυνατότητα λιανικής πώλησης των παραγόμενων προϊόντων).
- Να επιτρέπεται η **ανάπτυξη συνεργασιών με καταλύματα** της γύρω περιοχής και να μην είναι απαραίτητη η παροχή διαμονής για την απόκτησή του.
- Είναι ανάγκη το Σήμα να καταστεί **αναγνωρίσιμο** και να πραγματοποιηθούν **δράσεις προώθησής του** στις οποίες θα αναδεικνύεται ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των προσφερόμενων υπηρεσιών και η υψηλή τους ποιότητα.
- Υπάρχει ανάγκη διατύπωσης ενός **ξεκάθαρου ορισμού της έννοιας του «αγροτουρισμού»** (τι ακριβώς είναι, ποιους αφορά) και η διευκρίνιση της σχέσης του με τον τουρισμό υπαίθρου.

Πλαίσιο 1: Ύψος παράβολου που καταβάλλεται κατά τη διαδικασία Γνωστοποίησης Λειτουργίας Τουριστικού Καταλύματος

Σύμφωνα με το Άρθρο 3 του ν. 4276/2014 και την ΚΥΑ 8592/2017 (ΦΕΚ 1750/Β/19-5-2017 κατά τη διαδικασία Γνωστοποίησης Λειτουργίας Τουριστικού Καταλύματος καταβάλλεται παράβολο το ύψος του οποίου ορίζεται με βάση τον παρακάτω πίνακα:

Ξενοδοχείο	Ποσό ανά δωμάτιο
Κατηγορίας 5*	10,00 €/δωμάτιο
Κατηγορίας 4*	8,00 €/δωμάτιο
Κατηγορίας 3*	6 €/δωμάτιο
Κατηγορίας 2*	4 €/δωμάτιο
Κατηγορίας 1*	4 €/δωμάτιο

Για τις Οργανωμένες τουριστικές Κατασκηνώσεις το ύψος του παράβολου ανέρχεται σε €5,00/θέση και €10,00/οικόσκη και για τα τουριστικά καταλύματα εντός παραδοσιακών κτισμάτων (ανεξαρτήτως τάξης) σε €10,00/δωμάτιο.

5.2. Επιχειρήσεις που δεν έχουν λάβει το Ειδικό Σήμα

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι ερωτηθέντες **δεν γνώριζαν την ύπαρξη του Ειδικού Σήματος Αγροτουρισμού ή θεωρούσαν πως το Σήμα του Πολυλειτουργικού Αγροκτήματος ταίριαζε καλύτερα στο χαρακτήρα της επιχείρησής τους και στις ανάγκες τους**. Οφείλουμε να αναφέρουμε πως σε ορισμένες από τις περιπτώσεις διαπιστώθηκε πως παρόλο που οι ιδιοκτήτες διαφήμιζαν τις μονάδες τους ως αγροτουριστικές, δεν επρόκειτο ουσιαστικά για αγρότες (εγγεγραμμένους στο μητρώο αγροτών). Σε μία από τις περιπτώσεις το αγρόκτημα αποτελεί διακριτή εταιρία από το τουριστικό κατάλυμα για φορολογικούς λόγους. Εντούτοις, πολλοί εξέφρασαν τη βούληση να αποκτήσουν το σήμα στην περίπτωση που αυτό αποκτήσει μεγαλύτερη αναγνωρισιμότητα και μπορεί να συμβάλλει στην προσέλκυση πελατών και στη διαφοροποίηση της μονάδας τους από τα άλλα τουριστικά καταλύματα.

Σχετικά με τις δράσεις που πρέπει να αναληφθούν προκειμένου να βελτιωθεί το Σήμα και να καταστεί πιο ελκυστικό, αναφέρθηκαν τα εξής σημεία:

- Να μειωθεί το **κόστος** απόκτησής του.
- Το Σήμα να διασφαλίζει πως η αγροτουριστική ανάπτυξη θα πραγματοποιείται με **βιώσιμο τρόπο και με βάση τις αρχές της αειφορίας και της οικολογίας** και να τεθούν **αυστηρά κριτήρια αξιολόγησης και αποκλεισμού**.
- Να δημιουργηθούν **κατευθυντήριες γραμμές** (guidelines) αναφορικά με τα κριτήρια ανάπτυξης μιας αγροτουριστικής επιχείρησης σύμφωνα και με τις αρχές της πράσινης ανάπτυξης.
- Το Σήμα να συνδεθεί με μία βάση δεδομένων που θα είναι διαθέσιμη και στον ιστότοπο του Υπουργείου Τουρισμού ή σε μια **διακριτή πλατφόρμα**.
- Να πραγματοποιηθούν δράσεις **προβολής** του Σήματος και του αγροτουρισμού γενικότερα. Κατά την προβολή θα πρέπει στο επίκεντρο να βρεθεί ο αγρότης και η αγροτική παραγωγή.

5.3. Ειδικό Σήμα Πολυλειτουργικού Αγροκτήματος

Η ύπαρξη ενός **παράλληλου καθεστώτος**, αυτού των πολυλειτουργικών αγροκτημάτων, δημιουργεί σύγχυση, δεδομένου ότι υπάρχουν σημαντικές αλληλοεπικαλύψεις, ενώ στην ουσία πρόκειται για το ίδιο τουριστικό προϊόν. Αυτό εγγράφεται σύμφωνα με ορισμένους από τους ερωτηθέντες στο γενικότερο πρόβλημα έλλειψης συντονισμού και συνέχειας που χαρακτηρίζει τη δημόσια διοίκηση. Οι υπεύθυνοι των μονάδων προτείνουν να δημιουργηθεί ενιαίο δίκτυο και των δύο κατηγοριών επιχειρήσεων.

Το Ειδικό Σήμα Πολυλειτουργικού Αγροκτήματος (με αρ. 543/34450 ΚΥΑ, όπως ισχύει):

- Έχει **ευρύτερη σκόπευση**: μπορεί να αναφέρεται σε 5 ειδών αγροκτήματα, ανάλογα με το αντικείμενο στο οποίο δραστηριοποιείται: α) γεωργικό, εφ' όσον ασχολείται κυρίως με φυτική και ζωική παραγωγή, β) καινοτόμο, εφ' όσον εφαρμόζει καινοτόμες γεωργικές πρακτικές, γ) περιβαλλοντικό, εφ' όσον αναπτύσσει

περιβαλλοντικές δράσεις, δ) πολιτισμικό, εφ' όσον αναπτύσσει δράσεις γύρω από τον πολιτισμό της περιοχής και ε) γαστρονομικό, εφ' όσον κυρίως ασχολείται με την ανάδειξη της τοπικής γαστρονομικής παράδοσης.

- Η χορήγηση του σήματος βασίζεται σε **αναλυτικές προδιαγραφές**. Ορισμένοι πληροφορητές θα προτιμούσαν αναλυτικές προδιαγραφές και για το σήμα του αγροτουρισμού, προκειμένου να διασφαλιστεί η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε για το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού:

«Θα μπορούσε να δώσει ένα ύφος στα χωριά, ειδικά σε αυτά που είναι ψηλά στο βουνό, αλλά για αυτό χρειάζονται πολύ συγκεκριμένες προδιαγραφές, έτσι ώστε οι άνθρωποι που συμμετέχουν σε αυτό να είναι άνθρωποι που αγαπούν αυτό που κάνουν και που θα κρατήσουν τα έθιμα, τις συνταγές και να φύγουμε από το all inclusive που δεν αφήνει τους άλλους επιχειρηματίες να δουλέψουν».

- Περιλαμβάνει **διοικητικό και επιτόπιο έλεγχο**. Η γραφειοκρατική διαδικασία αναφέρθηκε ως μειονέκτημα του σήματος. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, επισημάνθηκε ότι χωρίς επιτόπιο έλεγχο δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε ότι η επιχείρηση πληροί τις προδιαγραφές, πολύ περισσότερο ότι ουσιαστικά παρέχει υπηρεσίες που ακολουθούν το πνεύμα του ήπιου αγροτουρισμού.
- Περιλαμβάνει **διαμονή** (40 κλίνες έως 10 δωμάτια). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα επεσήμαναν ότι το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού επέλυσε ένα βασικό πρόβλημα στη διαμονή, καθώς το αγρόκτημα μπορεί να έχει έως 40 κλίνες χωρίς περιορισμό στον αριθμό των δωματίων, ενώ στα πολυλειτουργικά υπάρχει περιορισμός των δωματίων και δεν διασφαλίζεται η άνεση των επισκεπτών.
- Το σήμα χορηγεί ο ΕΛΓΟ – ΔΗΜΗΤΡΑ.
- Καταβάλλεται ετήσιο τέλος 100 ευρώ.

5.4. Απλοποίηση του νομοθετικού πλαισίου

Για την πλειονότητα των ερωτηθέντων η απλοποίηση του νομοθετικού πλαισίου πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα. Ειδική αναφορά έγινε από πολλούς ερωτηθέντες στις δυσβάσταχτες γραφειοκρατικές απαιτήσεις που υπάρχουν για την **έκδοση των**

συμπληρωματικών αδειών που απαιτούνται για την προσθήκη δραστηριοτήτων κυρίως υγειονομικού ενδιαφέροντος στις προσφερόμενες υπηρεσίες (π.χ. κατασκευή ξυλόφουρνου, η ανάγκη έκδοσης άδειας λιανικού εμπορίου για την πώληση των προϊόντων που παράγουν στους επισκέπτες). Προτάθηκε η απλοποίηση των διαδικασιών για όσους διαθέτουν το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού.

Επιπροσθέτως, τέθηκε το ζήτημα των **συμβάσεων των εργαζομένων σε αγροτουριστικές μονάδες** οι οποίοι προσλαμβάνονται με συμβάσεις υπαλλήλων του τουριστικού τομέα, σε πολλές περιπτώσεις όμως καλούνται να πραγματοποιήσουν αγροτικές εργασίες.

6. Η συμβολή του αγροτουρισμού στην τοπική ανάπτυξη

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα υποστηρίζουν ότι ο αγροτουρισμός συμβάλλει στην τοπική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα ανέφεραν πως ο αγροτουρισμός μπορεί:

- Να αποτελέσει μία σημαντική, πρόσθετη πηγή εισοδήματος και να συμβάλει στη διαφοροποίηση του εισοδήματος του αγροτικού κόσμου.
- Να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο προώθησης της τεράστιας δυναμικής του αγροδιατροφικού συστήματος (παραγωγή και μεταποίηση) της χώρας και της σημαντικής πρωτογενούς παραγωγής της. Παράλληλα, μπορεί να συμβάλει στην προώθηση και αξιοποίηση της ελληνικής γαστρονομικής παράδοσης.
- Να αποτελέσει ατμομηχανή της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης και εργαλείο αναζωογόνησης της υπαίθρου και οικισμών που βρίσκονται εκτός των παραδοσιακών τουριστικών προορισμών.

Η αλυσίδα αξίας που δημιουργεί ο αγροτουρισμός ενισχύει την τοπική οικονομία και συμβάλλει στη βιωσιμότητα των μικρών καλλιεργειών. Αναλυτικά:

- Οι μονάδες αυτές δημιουργούν **νέες τουριστικές ροές σε περιοχές ορεινές ή γενικότερα περιοχές της υπαίθρου που βρίσκονται εκτός της τουριστικής ανάπτυξης.**

«Το κτήμα έχει μετατραπεί στην καρδιά της περιοχής. ... Στόχος είναι να αναπτυχθεί η περιοχή και όχι μόνο το αγρόκτημα έτσι

ώστε να μην κορεσθεί η βούληση του κόσμου να επισκέπτεται την περιοχή.»

«Είναι σημαντικό για την περιοχή διότι εδώ στο χωριό δεν υπήρχε τίποτε και έλειπε ένα τέτοιο αγρόκτημα με άδεια αγροτουρισμού και δραστηριότητες. Πριν επτά χρόνια ξεκίνησε η προσπάθεια αυτή, πριν πέντε άρχισε η ροή επισκεπτών και θεωρώ ότι έχει ανεβάσει την περιοχή.»

- Είναι κυρίως **μικρές αγροτικές εκτάσεις**, οι οποίες, λόγω της μικρής παραγωγής, δυσκολεύονται να επιβιώσουν σε συνθήκες εντατικής καλλιέργειας και αναζητούν μέσα να διαφοροποιήσουν το εισόδημά τους και να καταστούν βιώσιμες. Οι πληροφορητές τονίζουν ότι η εμπειρία που ενδιαφέρει τον επισκέπτη του αγροτουρισμού αφορά ακριβώς αυτές τις μικρές, παραδοσιακές μονάδες. Επομένως ο αγροτουρισμός συμβάλλει στην επιβίωση της μικρής, οικογενειακής ιδιοκτησίας.
- Οι αγρότες επισημαίνουν την **ανάγκη ειδικών προγραμμάτων χρηματοδότησης** των μονάδων αυτών, οι οποίες δεν καλύπτονται από γεωργικές χρηματοδοτήσεις που αφορούν σε μεγαλύτερες αγροτικές εκτάσεις.
- Επιπλέον, οι μονάδες αγροτουρισμού μπορούν να δημιουργήσουν **συνέργειες με άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας**, όπως α) τουριστικά καταλύματα, με τα οποία συνεργάζονται για να λύσουν προβλήματα διαμονής όταν υπάρχει μεγάλος αριθμός επισκεπτών, β) άλλες μικρές μονάδες μεταποίησης της περιοχής, όπως μελισσοκομεία, ελαιολαβεία, οινοποιεία, γ) την εστίαση (τοπικές ταβέρνες, εστιατόρια, καφενεία), δ) επιχειρήσεις που προσφέρουν δραστηριότητες υπαίθρου (π.χ. πεζοπορία, ποδηλασία).
- Αναφέρονται ωστόσο **δυσκολίες σε αυτές τις συνεργασίες**: έλλειψη συνέπειας και επαγγελματισμού. Οι μικροί παραγωγοί και τα τοπικά μαγαζιά έχουν μάθει να λειτουργούν ευέλικτα, χωρίς συνεπές ωράριο.

7. Αναγκαίες παρεμβάσεις πολιτικής για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού

7.1. Εκπαίδευση και κατάρτιση

Από το σύνολο των ερωτηθέντων τονίστηκε η ανάγκη δημιουργίας **δράσεων κατάρτισης, επιμόρφωσης, εκπαίδευσης** και διαρκούς **ενημέρωσης** των δραστηριοποιούμενων

επιχειρηματιών με στόχο τη βελτίωση των δεξιοτήτων τους και την απόκτηση γνώσεων χρήσιμων για το αντικείμενο της εργασίας τους. Η εκπαίδευση θεωρείται περισσότερο αναγκαία από τη χρηματοδότηση, καθώς θα συμβάλλει μακροπρόθεσμα στη δημιουργία καλών επιχειρηματιών αγροτουρισμού. Οι πληροφορητές τονίζουν ότι οι περισσότεροι είναι αυτοδίδακτοι και φέρουν ως καλή πρακτική την ειδικότητα τεχνικού αγροτουρισμού στα ΙΕΚ. Οι τομείς στους οποίους πρέπει να δοθεί έμφαση είναι:

- η λογιστική,
- οι ξένες γλώσσες (κυρίως τα αγγλικά αλλά και γλώσσες όπως τα βουλγάρικα και τα ρουμάνικα),
- η διοίκηση επιχειρήσεων και η διαχείριση έργου (project management),
- η διαχείριση τροφίμων,
- οι οικολογικές τεχνολογίες.

Παράλληλα, έγινε αναφορά στην ανάγκη να δοθεί έμφαση στη **βιωματική εκπαίδευση**, με την πραγματοποίηση **επισκέψεων σε αγροτουριστικές μονάδες**. Οι εν λόγω δράσεις θα συμβάλλουν στην ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών και στην ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των επιχειρηματιών. Οι εκπαιδευτικές δράσεις προτείνεται να αναπτυχθούν σε **συνεργασία με τον Ελληνικό Γεωργικό Οργανισμό (ΕΛΓΟ-Δήμητρα)**, αλλά και με ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και δημόσια ΙΕΚ.

7.2. Οικονομική στήριξη-παροχή κινήτρων

Σχεδόν το σύνολο των επιχειρηματιών δήλωσε πως θα έπρεπε να δοθούν **επιδοτήσεις/οικονομικές ενισχύσεις ή φορολογικές ελαφρύνσεις με σκοπό:**

- την πρόσληψη εργαζομένων,
- την αναβάθμιση των κτηρίων, εγκαταστάσεων και του περιβάλλοντα χώρου της αγροτουριστικής μονάδας,
- για την υιοθέτηση οικολογικών τεχνολογιών με στόχο τη διαχείριση του νερού (αποθήκευση του βρόχινου νερού σε στέρνες, μονάδες αφαλάτωσης, μηχανισμοί καθαρισμού λυμάτων κ.ά.) ειδικά στις περιπτώσεις των νησιωτικών περιοχών όπου καταγράφεται σημαντική έλλειψη πόσιμου νερού,
- την τοποθέτηση φωτοβολταϊκών κ.ά.

Παράλληλα, κρίνεται ως απαραίτητη από τους περισσότερους ερωτηθέντες η παροχή οικονομικών κινήτρων και η ανάπτυξη ειδικών χρηματοδοτικών προγραμμάτων που θα

απευθύνονται σε νέους επιχειρηματίες που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στον τομέα του αγροτουρισμού.

7.3. Υποδομές -Υπηρεσίες

Πολλοί από τους συμμετέχοντες υπογράμμισαν την ανάγκη να δοθεί προτεραιότητα στην αναβάθμιση των υποδομών των περιοχών στις οποίες βρίσκονται οι αγροτουριστικές μονάδες. Συγκεκριμένα:

- βελτίωση του **οδικού δικτύου** ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση στους κοντινούς οικισμούς και στα φυσικά και πολιτιστικά αξιοθέατα της περιοχής,
- ανάπτυξη **σύγχρονων αεροδρομίων και λιμανιών** μέσω των οποίων θα είναι δυνατή η πρόσβαση των επισκεπτών της περιοχής,
- πραγματοποίηση **αντιπλημμυρικών έργων**,
- βελτίωση του **συστήματος αποκομιδής σκουπιδιών** και διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου συστήματος **ανακύκλωσης**,
- υλοποίηση έργων με στόχο τη γενικότερη **αναβάθμιση της εικόνας της υπαίθρου** (δημιουργία πεζοδρομίων, πάρκων κ.α.).
- Η αναβάθμιση των υποδομών πρέπει να συνοδεύεται και από την αντίστοιχη **βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών** προς τους πολίτες και τους επισκέπτες, όπως χαρακτηριστικά των υπηρεσιών υγείας.

Ορισμένες φορές οι υπεύθυνοι των μονάδων αισθάνονται πρωτοπόροι, γιατί αναπτύσσουν τουριστικές υπηρεσίες σε περιοχές που δεν υπάρχουν βασικές υποδομές κοινής ωφέλειας. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε επιχειρηματίας στον Όλυμπο Καρπάθου,

«Δεν υπάρχει δίκτυο ηλεκτρισμού, ύδρευσης, αποχέτευσης, τηλεφωνίας και αυτό λέει πολλά, γιατί κατάφερα να κάνω αυτό το έργο και αισθάνομαι ότι δημιούργησα κάτι. [...] Είναι μια σύγχρονη μονάδα η οποία έχει και ηλεκτρικό ρεύμα, νερό που παράγει η ίδια, έχει αποχέτευση, έχει και τηλέφωνο και διαδίκτυο».

7.4. Προβολή και προώθηση του αγροτουριστικού προϊόντος

Επισημάνθηκε η ανάγκη προώθησης του αγροτουριστικού προϊόντος της χώρας μέσω της ανάπτυξης μιας **ολοκληρωμένης και διακριτής καμπάνιας για τον αγροτουρισμό** που θα προβληθεί στο εξωτερικό αλλά και στο εσωτερικό και μέσω της συμμετοχής της χώρας σε **μεγάλες εκθέσεις** του εσωτερικού και εξωτερικού. Η εκστρατεία θα πρέπει να αναδεικνύει λιγότερο γνωστούς και δημοφιλείς προορισμούς (μικρά νησιά, ενδοχώρα) και δύναται να συμβάλει στην αντιμετώπιση του προβλήματος της εποχικότητας (δεδομένου πως πολλοί από τους ερωτηθέντες διατηρούν ανοιχτές τις αγροτουριστικές τους μονάδες καθ' όλη τη διάρκεια του έτους), της καλύτερης διαχείρισης των τουριστικών ροών και του εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος της χώρας.

7.5. Λοιπές προτεινόμενες παρεμβάσεις πολιτικής

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων παρουσιάστηκαν και μία σειρά από άλλες προτάσεις:

- Η δημιουργία ενός **δικτύου αγροτουριστικών μονάδων** το οποίο θα συμβάλει στο συντονισμό των προσπαθειών για την ανάπτυξη και προβολή του αγροτουριστικού προϊόντος και την ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των επιχειρηματιών.
- Η δημιουργία **Μητρώου Αγροτουρισμού** καθώς και **Παρατηρητηρίου** ανταλλαγής σκέψεων και απόψεων στο οποίο θα συμμετέχουν τόσο οι επιχειρηματίες όσο και σχετικοί φορείς.
- Η δημιουργία **Τοπικών Συμφώνων Ποιότητας** στις περιοχές όπου δραστηριοποιούνται αγροτουριστικές μονάδες. Με αυτό τον τρόπο θα αντιμετωπιστεί μία σειρά από σημαντικά προβλήματα όπως η διασφάλιση κάποιων βασικών κανόνων λειτουργίας (π.χ. ωράρια και ημέρες λειτουργίας) από τις επιχειρήσεις κάθε είδους (ταβέρνες, φούρνοι, εταιρίες που προσφέρουν άλλου είδους δραστηριότητες) προκειμένου η εμπειρία των επισκεπτών να είναι βέλτιστη.
- Η επίλυση του προβλήματος της **προσβασιμότητας** νησιωτικών και δύσκολα προσβάσιμων περιοχών κατά τη διάρκεια του χειμώνα και της **επάρκειας των πτήσεων**. Κατά τους χειμερινούς μήνες το υψηλό κόστος των αερομεταφορών αλλά και η ύπαρξη σημαντικών αγροτουριστικών μονάδων που είναι εύκολα προσβάσιμες στην ηπειρωτική Ελλάδα καθιστά λιγότερους ελκυστικούς τους νησιωτικούς προορισμούς.

- Λόγω του έντονα εκπαιδευτικού χαρακτήρα που διακρίνει τις αγροτουριστικές δραστηριότητες, η επίσκεψη σχολείων και λοιπών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων σε αυτά θα πρέπει να προωθηθεί.

8. Συμπεράσματα Α' Σταδίου

Οι πληροφορητές τόνισαν τη συμβολή του αγροτουρισμού στην τοπική ανάπτυξη, **ιδιαίτερα ορεινών περιοχών και περιοχών της υπαίθρου που δεν έχουν ενταχθεί στο υφιστάμενο τουριστικό πρότυπο**. Οι μονάδες αγροτουρισμού λειτουργούν πολλές φορές ως ο αρχικός πόλος έλξης που φέρνει τις πρώτες τουριστικές ροές, η αρχική επιχείρηση η οποία τροφοδοτεί με νέα πελατεία και τις άλλες επιχειρήσεις της περιοχής. Η ενίσχυσή τους επομένως θα συμβάλλει στην ανάπτυξη των περιοχών αυτών.

Είναι σημαντικό, επίσης, ότι οι συμμετέχοντες επεσήμαναν πως στόχος των αγροτουριστικών μονάδων είναι η **ανάπτυξη του συνόλου της περιοχής** και όχι μόνο του αγροκτήματος, **γιατί μόνο με αυτό τον τρόπο θα συνεχίσουν να έρχονται οι επισκέπτες**. Θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν την επισήμανση αυτή γενικότερα για την τουριστική ανάπτυξη ορεινών περιοχών.

Ο αγροτουρισμός είναι από τις θεματικές μορφές που ενισχύθηκαν από την κρίση της πανδημίας. Η πανδημία οδήγησε σε **αύξηση των επισκεπτών του αγροτουρισμού**, καθώς οι τουρίστες προτιμούσαν δραστηριότητες σε εξωτερικό χώρο, μακριά από τους τουριστικούς πόλους έλξης.

Συμβάλλει στη **διατήρηση της παραγωγής τοπικών αγροτικών προϊόντων**. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση αγροκτήματος το οποίο συνεργάζεται με Πανεπιστήμιο και εκτρέφει την αυτόχθονη φυλή βοοειδών της Κρήτης, με την επιδίωξη να αναγνωριστεί ως Προϊόν Γεωγραφικής Ένδειξης.

Δύναται να διαμορφώνει βραχείες αλυσίδες προμήθειας, **από το χωράφι στο πιάτο** και επομένως να ενισχύσει τις προμήθειες από την τοπική οικονομία. Ταυτόχρονα, γνωρίζει τα τοπικά προϊόντα στην τουριστική αγορά και την εξοικειώνει με αυτά, δημιουργώντας προϋποθέσεις για τη μελλοντική ανάπτυξη των εξαγωγών. Ωστόσο, οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στην **ανάγκη διασφάλισης της ποιότητας των υπηρεσιών** που προσφέρονται. Όπως ανέφεραν, «να μην χρειάζεται να εξηγούμε γιατί είναι αγροτουριστικό». Για τον σκοπό αυτό, ορισμένοι προτείνουν: α) να γίνεται επιτόπιος έλεγχος για να πιστοποιείται ότι πραγματικά το αγρόκτημα πληροί τις αναγκαίες ποιοτικές

προδιαγραφές και να μην γίνεται η αδειοδότηση αποκλειστικά μέσω γνωστοποίησης, και β) να προστεθούν επιπλέον κριτήρια (π.χ. αριθμός δραστηριοτήτων, προσωπική φιλοξενία, ήπιες κτηριακές παρεμβάσεις).

Μακροπρόθεσμα, η αύξηση των τουριστικών ροών θα δημιουργήσει ανάγκες για αύξηση της παραγωγής και επομένως για προμήθειες από τη συμβατική αγροτική παραγωγή (εντατική καλλιέργεια). Το πρόβλημα των προμηθειών θα μπορούσε να επιλυθεί με τοπικά σύμφωνα συνεργασίας μεταξύ των τοπικών παραγωγών και επιχειρήσεων. Μπορούν να ετοιμαστούν πρότυπα από κεντρική διοίκηση και αυτά να διαμορφώνονται και να υπογράφονται τοπικά.

Περαιτέρω, η έρευνα ανέδειξε τη **συμβολή του αγροτουρισμού στην τοπική απασχόληση και τη συγκράτηση του πληθυσμού σε ορεινές περιοχές**. Οι αγροτουριστικές μονάδες απασχολούν τα μέλη της οικογένειας τους και διαμορφώνουν νέες θέσεις εργασίας κυρίως εποχικές. Επίσης, αρκετοί ήταν εκείνοι που επέστρεψαν στον τόπο τους για να δημιουργήσουν μια αγροτουριστική μονάδα.

Επιπλέον, οι αγροτουριστικές μονάδες παρουσιάζουν μια δυναμική αύξησης της απασχόλησης προσωπικού. Οι αγροτουριστικές μονάδες **ζητούν επιπλέον ανειδίκευτο και ειδικευμένο εργατικό δυναμικό και δυσκολεύονται στην εύρεσή του**. Οι αγροτουριστικές επιχειρήσεις συχνά αναπτύσσονται σε ορεινές περιοχές οι οποίες χαρακτηρίζονται από γήρανση του πληθυσμού. Επομένως, είναι περιορισμένη η προσφορά νέου εργατικού δυναμικού. Το πρόβλημα αυτό περιορίζει την ανάπτυξη και επέκταση των αγροτουριστικών μονάδων.

Οι υπεύθυνοι των μονάδων αγροτουρισμού συμφωνούν ότι **βασικό όφελος** από την απόκτηση του Ειδικού Σήματος Αγροτουρισμού είναι ότι **βοηθά τον επισκέπτη να αναγνωρίσει το διαφορετικό είδος του προϊόντος που προσφέρεται από το αγρόκτημα**. Υπάρχουν, ωστόσο, δύο παράλληλα θεσμικά πλαίσια, το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού και το Ειδικό Σήμα Πολυλειτουργικού Αγροκτήματος. Ο διαχωρισμός των δύο θεσμικών πλαισίων κρίνεται αρνητικά από τους επιχειρηματίες, οι οποίοι προτείνουν να δημιουργηθεί **ενιαίο δίκτυο και των δύο κατηγοριών επιχειρήσεων**. Το δίκτυο θα μπορούσε να διαχειρίζεται την ανάπτυξη του αγροτουρισμού εν γένει και να ενισχύει άλλες τοπικές δραστηριότητες (φούρνους, ταβέρνες, μεταποιητικές μονάδες, καφεενία, άλλοι παραγωγοί).

Ορισμένοι συμμετέχοντες επισημαίνουν ότι **η εκπαίδευση είναι περισσότερο αναγκαία από τη χρηματοδότηση**, καθώς θα συμβάλλει μακροπρόθεσμα στη

δημιουργία καλών επιχειρηματιών αγροτουρισμού. Οι πληροφορητές τονίζουν ότι οι περισσότεροι είναι αυτοδίδακτοι και φέρουν ως καλή πρακτική την ειδικότητα τεχνικού αγροτουρισμού στα ΙΕΚ.

Σε αυτό το πλαίσιο έχει σημασία:

- **Να αποκτήσουν όλο και περισσότερα αγροκτήματα το σήμα.** Όσο περισσότεροι έχουν το σήμα και όσο περισσότερο διαδοθούν οι επιτυχημένες επιχειρήσεις, τόσο περισσότερο θα διαδοθεί το πρότυπο του αγροτουρισμού και θα είναι περισσότερο προσιτό και σε άλλα μικρά αγροκτήματα.
- **Να σχεδιασθεί στοχευμένη ενημέρωση σε επιχειρηματίες που ήδη προσφέρουν δραστηριότητες αγροτουρισμού.** Ορισμένοι ανέφεραν ότι δεν γνώριζαν το σήμα πριν την συνέντευξη.
- Οι συμμετέχοντες τόνισαν τη σημασία της **βιωματικής εκπαίδευσης** για την κατάρτισή τους σε θέματα αγροτουρισμού. Με το σκεπτικό αυτό θα μπορούσαν να οργανωθούν **σεμινάρια/εργαστήρια στα οποία οι υπεύθυνοι των μονάδων αγροτουρισμού** θα μιλάνε στους αγρότες και θα παρουσιάζονται οι επιτυχημένες ελληνικές επιχειρήσεις.
- Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και το τρίτο στάδιο της έρευνας για το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού, στόχος του οποίου είναι η διεξαγωγή focus group με τους υπευθύνους δικτύου αγροτουρισμού που έχουν εδραιωθεί σε ευρωπαϊκές χώρες με μεγάλη ανάπτυξη στον αγροτουρισμό, όπως ενδεικτικά η Γαλλία, η Ιταλία και η Αυστρία. Ως αποτέλεσμα αυτού του σταδίου, θα μπορούσε να αναπτυχθεί υλικό και να διοργανωθούν εργαστήρια για την παρουσίαση προς ενδιαφερόμενους αγρότες.
- Να διαμορφωθούν προγράμματα κατάρτισης που θα απευθύνονται **σε στοχευμένες ομάδες πληθυσμού των ορεινών περιοχών** που θα μπορούσαν να στελεχώσουν τις μονάδες αγροτουρισμού (όπως, για παράδειγμα, νέοι άνεργοι).
- Να διαμορφωθεί ένα **πρόγραμμα χρηματοδότησης μικρών αγροκτημάτων για την προσφορά υπηρεσιών αγροτουρισμού.**
- Να δοθεί προτεραιότητα σε **προβλήματα υποδομών** των ορεινών περιοχών και των απομακρυσμένων περιοχών στις οποίες αναπτύσσονται οι αγροτουριστικές μονάδες (οδική πρόσβαση, σύνδεση με άλλα μέσα μεταφοράς, υποδομές επικοινωνίας, ενέργειας, διαχείριση απορριμμάτων, κ.λ.π.). Να επισημάνουμε ότι προβλήματα υποδομών, όπως η χρονοαπόσταση, είναι κοινά στις ορεινές περιοχές και στις απομακρυσμένες νησιωτικές περιοχές, και επιτείνονται τη χειμερινή περίοδο. Η

επίλυση των προβλημάτων αυτών ασκεί πολλαπλασιαστική θετική επίδραση για την ανάπτυξη διαφορετικών μορφών τουρισμού που αφορούν στις περιοχές αυτές (ορεινός τουρισμός, ψηφιακοί νομάδες).

B. Β' Στάδιο της Έρευνας - Εκπρόσωποι φορέων και ΠΥΤ

9. Προσδοκίες και δυσχέρειες στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού

9.1. Παλαιότερες προσπάθειες

Οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν σε παλαιότερες προσπάθειες ανάπτυξης του αγροτουρισμού στη χώρα μας, κυρίως σε αυτές που χρηματοδοτήθηκαν από προγενέστερα προγράμματα LEADER, οι οποίες κρίνεται σε γενικές γραμμές ότι δεν επέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα [ΠΚ01]. Αναπτυξιακές εταιρείες των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης συμμετείχαν σε προγράμματα LEADER και στη διαμόρφωση τοπικών συμφώνων ποιότητας.

Ένα πρόβλημα που έχει κληροδοτηθεί μέχρι τις μέρες μας στην τουριστική αγορά αφορά στον **ορισμό του αγροτουρισμού**. Τι περιλαμβάνει ο αγροτουρισμός εξαρτάται πολλές φορές από το ποιος διατυπώνει τον ορισμό και με ποιο σκοπό. Στα αρχικά στάδια ανάπτυξης του αγροτουρισμού στη χώρα μας, «όταν ρωτούσες τι είναι αγροτουρισμός σου έλεγαν πως είναι ο τουρισμός που είναι στην αγροτική υπαίθρου» [ΠΚ03]. Σε αυτό το πλαίσιο χρηματοδοτήθηκαν επενδύσεις κυρίως σε καταλύματα και εστίαση, τόσο από αγρότες όσο και κυρίως από μη αγρότες κατοίκους της υπαίθρου [ΠΚ03]. Χρηματοδοτήθηκαν αντίστροφα και καταλύματα σε αστικό ιστό. Με παρόμοιο τρόπο με τον αγροτουρισμό χρησιμοποιήθηκαν έννοιες όπως ο τουρισμός υπαίθρου και ο βιωματικός τουρισμός.

Όλα αυτά συνέτειναν ώστε η λέξη να έχει χάσει τη σημασία της: «έχει παραχρησιμοποιηθεί και έχει δημιουργήσει προβλήματα σε ανθρώπους που ασκούν πραγματικό αγροτουρισμό» [ΠΚ05].

Η ασαφής αυτή χρήση του όρου μαρτυρεί την **έλλειψη στρατηγικής προσέγγισης** από τους συναρμόδιους φορείς [ΠΚ05]. Επίσης καταλήγει στη δημιουργία **αθέμιτου ανταγωνισμού** απέναντι στους επιχειρηματίες που διαμορφώνουν ένα ολοκληρωμένο και ποιοτικό προϊόν καθώς «βαφτίζουμε αγροτουρισμό ένα οποιοδήποτε άλλο κατάλυμα και δραστηριότητα» [ΠΚ05].

Αυτά διέφεραν κατά πολύ από την προσφορά του αγροτουρισμού σε άλλες χώρες όπως η Ιταλία, η οποία προσφέρει μια ολοκληρωμένη εμπειρία:

«ένα ολοκληρωμένο πακέτο, το οποίο έχει να κάνει με την παραγωγή, τη διαμονή και την προσφορά στον πελάτη μιας βιωματικής εμπειρίας, η οποία συνδυάζεται πάρα πολύ με την οικοτεχνία» [ΠΚ03]

Εξάλλου αυτές είναι και οι σύγχρονες καταναλωτικές τάσεις:

«Ο τουρίστας θέλει μια βιωματική εμπειρία, ένα homemade, ένα πάω εκεί για να βρω κάτι αυθεντικό και να συμμετέχω σε αυτό και να αφήσω το στίγμα μου εκεί και να έχω κάποια σύνδεση που μπορεί να μην είναι ο δικός μου πολιτισμός αλλά μπλέκομαι εκεί μέσα και αφήνω κάτι δικό μου εκεί και παίρνω κάτι δικό τους και έχουμε συναισθηματική σύνδεση μεταξύ μας.» [ΠΚ09].

9.2. Συμβολή στην τοπική οικονομία και κοινωνία

Όλοι οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν τη σημαντική συμβολή του αγροτουρισμού στην τοπική ανάπτυξη:

- Αποτελεί πηγή **συμπληρωματικού εισοδήματος** για τους κατοίκους της υπαίθρου, τόσο για τους ίδιους τους παραγωγούς που ασκούν την συγκεκριμένη επιχειρηματική δραστηριότητα, όσο και για τους τοπικούς επιχειρηματίες της εστίασης και του λιανικού εμπορίου αλλά και τους υπόλοιπους παραγωγούς της περιοχής, οι οποίοι εντάσσονται στην αλυσίδα αξίας του αγροτουρισμού [ΠΚ01, ΠΚ07, ΠΚ03].
- Πρόκειται για **μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις**, συνήθως **οικογενειακές**, οι οποίες κατά συνέπεια ενισχύουν άμεσα τους κατοίκους της περιοχής. Δίνει επομένως τη δυνατότητα **«υγιούς ανάπτυξης»** στις περιοχές της ενδοχώρας καθώς «σιγά σιγά οι μικρές επιχειρήσεις δημιουργούν έναν ιστό και κρατούν τον κόσμο ενεργό, να οραματιστεί, να δει κάτι καινούργιο και να προχωρήσει».
- Επιπλέον προσφέρουν μια **ευκαιρία σε νέους κατοίκους της υπαίθρου**, είτε πρόκειται για αστικό πληθυσμό ο οποίος μετακινήθηκε στην ύπαιθρο για μια νέα αρχή, είτε πρόκειται για νέους ανθρώπους που κατάγονται από την περιοχή και επιστρέφουν στον τόπο τους [ΠΚ02]. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώθηκαν από το α' στάδιο της έρευνας (συνεντεύξεις με επιχειρηματίες αγροτουρισμού) κατά το οποίο εντοπίστηκαν τέτοιες περιπτώσεις.

10. Παράγοντες που επηρεάζουν την υιοθέτηση του σήματος

10.1. Δυσχέρειες

Έλλειψη κρίσιμης μάζας απασχολούμενων: Βασικό πρόβλημα στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού γενικότερα, το οποίο επεσήμαναν οι φορείς, είναι η **έλλειψη ικανού αριθμού ανθρώπων και αγροκτημάτων** που θα μπορούσαν να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό. Χαρακτηριστικές είναι οι επισημάνσεις του εκπροσώπου του τοπικού φορέα της Κρήτης (Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας «Ψηλορείτης» Κρήτη), μιας περιφέρειας με μεγάλες εκτάσεις καλλιεργειών και σημαντική αγροτική παραγωγή:

«Ένα πρόβλημα που έχουμε εμείς στην περιοχή μας είναι πως δεν υπάρχει μια κρίσιμη μάζα των αγροκτημάτων. Και όχι μόνο όσον αφορά τα αγροκτήματα αλλά και κρίσιμη μάζα των απασχολούμενων. Φανταστείτε μία αγροτική οικογένεια που πρέπει να παράγει να έχει ένα κατάλυμα να διοικεί, να κάνει βιωματικές δραστηριότητες και εργαστήρια στους επισκέπτες.»
[ΠΚ03]

Η καθημερινή αγροτική εργασία: Η πρωταρχική μέριμνα των αγροτών είναι οι εργασίες που έχουν σχέση με την καλλιέργεια της γης τους, οι οποίες τους αφήνουν περιορισμένο χρόνο και πόρους για να ασχοληθούν με την προσφορά των ιδιαίτερων υπηρεσιών που απαιτεί ο αγροτουρισμός (όπως ξενάγηση στο αγρόκτημα και συγκομιδή με τους επισκέπτες, παρασκευή γευμάτων, προσφορά καταλύματος):

«Εάν είναι κάποιος από αγροτική οικογένεια το ξέρει πολύ καλά, υπάρχουν εποχές που είναι για αυτούς high season, δηλαδή έχουν την συγκομιδή των προϊόντων τους. Εκεί δεν θέλουν τον Χ, Ψ τουρίστα ο οποίος θα μπαίνει να τους καθυστερεί τη δουλειά, διότι είναι κουραστική δουλειά και θέλουν να τελειώνουν. Άρα, αυτό είναι ένα κομμάτι το οποίο το αποκλείουμε. Πρέπει να γίνει τέτοιου είδους οργάνωση, ώστε να τους δώσουμε να καταλάβουν πως οι άνθρωποι οι οποίοι θέλουν να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό, σε τι περιόδους και σε τι περιπτώσεις μπορεί να γίνει αυτό.» [ΠΚ09]

Επιπλέον, οι αγρότες που θα ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό θα πρέπει να είναι ενεργοί όλη την περίοδο και όχι μόνο τις περιόδους της παραδοσιακής αγροτικής εργασίας [ΠΚ11]. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν παραδείγματα αγροτών οι οποίοι ταυτόχρονα με την αγροτική παραγωγή διατηρούν και τουριστικά καταλύματα χωρίς όμως να ενδιαφέρονται να συνδυάσουν τις δύο δραστηριότητες:

«Εμείς στο Πήλιο έχουμε πολλούς αγρότες, πολλούς που έχουν ενοικιαζόμενα δωμάτια και ταυτόχρονα έχουν μηλιές, ελιές. Βλέπουμε πως στην περίοδο που είναι να μαζέψουν τα μήλα και τις ελιές κλείνουν τα τουριστικά καταλύματα και ασχολούνται με αυτά, δηλαδή τα παρατάνε όλα. Δεν είναι επαγγελματίες αυτοί που θα δεχτούν τον τουρίστα αύριο. Είμαστε πίσω.» [ΠΚ11]

Απουσία κινήτρου: Οι δυσκολίες αυτές, το γεγονός ότι το βασικό αγροτικό εισόδημα προέρχεται από την αγροτική παραγωγή και τα περιορισμένα οφέλη που προσφέρει μέχρι στιγμής το σήμα (βλ. επόμενη ενότητα), συντείνουν ώστε να μην έχουν κίνητρο οι αγρότες να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό και επομένως το σήμα να έχει περιορισμένη απήχηση [ΠΚ09, ΠΚ11].

«Δεν υπάρχει κανένας λόγος να ξεκινήσει να πάρει το σήμα του αγροτουρισμού. Κανένας απολύτως. Εκείνοι που το πήραν ήταν διότι δεν μπορούσαν να κάνουν κάτι άλλο με τις εγκαταστάσεις που υπήρχαν ήδη μέσα στο κτήμα τους και που ας πούμε είχαν τουριστική εγκατάσταση και μεταποίηση στο ίδιο οικόπεδο.» [ΠΚ09]

Επομένως οι συμμετέχοντες επεσήμαναν ότι είναι σημαντικό να εξετάσουμε κατά πόσο υπάρχουν στην Ελλάδα επαρκείς προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού όπως περιγράφεται στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο ή αν θα ήταν σκόπιμο να υπάρξουν τροποποιήσεις των προδιαγραφών του σήματος (χορήγηση σήματος σε δίκτυα, χορήγηση σήματος σε επιχειρηματίες που δεν είναι αγρότες) [ΠΚ01, ΠΚ03].

Έλλειψη ολοκληρωμένου σχεδιασμού σε τοπικό επίπεδο (επίπεδο νομού): Η εκπρόσωπος της Αναπτυξιακής Εταιρίας Σερρών επεσήμανε πως ο σχεδιασμός πρέπει να πραγματοποιείται σε επίπεδο νομού, διότι μόνο σε αυτό το επίπεδο είναι δυνατή η δημιουργία μίας εύλογης γεωγραφικά μάζας που θα περιλαμβάνει «πολλαπλά σημεία ενδιαφέροντος και ποικιλία όσον αφορά τις προοπτικές ανάπτυξης». Παράλληλα, υπογραμμίστηκε η ανάγκη συντονισμού από ένα φορέα που θα αναλάβει το ρόλο του συντονιστικού οργάνου, ώστε να αποφευχθούν οι ανταγωνισμοί μεταξύ των δήμων και η

πολυφωνία. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό πρέπει παράλληλα να αλλάξει και η νοοτροπία [ΠΚ06].

Η συμμετοχή και αποδοχή από την τοπική κοινωνία: Οι αγρότες δεν μπορούν να δεχθούν τους τουρίστες εποχές που υπάρχει φόρτος αγροτικής εργασίας. Πρέπει να διαπιστωθεί ποιοι είναι οι άνθρωποι που ενδιαφέρονται να κάνουν αγροτουρισμό, σε ποιες περιόδους και σε ποιες περιπτώσεις μπορούν να το κάνουν [ΠΚ09].

Αλληλεπικάλυψη ΕΣΑ και σήματος πολυλειτουργικού αγροκτήματος: Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα διαπίστωσαν την αλληλεπικάλυψη των δύο σημάτων, του Ειδικού Σήματος Αγροτουρισμού του Υπουργείου Τουρισμού και του σήματος για τα Πολυλειτουργικά Αγροκτήματα του Υπ. Αγροτικής Ανάπτυξης. Τα δύο σήματα δεν αποκλείουν το ένα το άλλο [ΠΚ09], όποιος έχει το σήμα για το πολυλειτουργικό μπορεί να πάρει και το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού, ωστόσο αυτό δεν είναι σύνηθες.

«Βέβαια όποιος έχει πολυλειτουργικό μπορεί να πάρει και το σήμα το δικό μας και αυτό είναι καλό, αλλά μέχρι στιγμής δεν έχω συναντήσει μια τέτοια περίπτωση.» [ΠΚ08]

«Η φιλοσοφία είναι η ίδια» [ΠΚ01] και η αλληλεπικάλυψη αυτή δημιουργεί σύγχυση [ΠΚ03, ΠΚ01] η οποία δεν επιτρέπει στους ενδιαφερόμενους αγρότες αλλά και στους επισκέπτες να διακρίνουν το περιεχόμενο των δύο σημάτων. Τα σήματα δεν είναι εύκολα αναγνωρίσιμα, τα πλεονεκτήματα και τα οφέλη που προσφέρουν δεν επικοινωνούνται εύκολα και επομένως δεν μπορούν να προωθηθούν αποτελεσματικά στην τουριστική αγορά και στους δυνητικούς επιχειρηματίες. Στην πράξη μπορεί να λειτουργούν ανταγωνιστικά, καθώς το σήμα του Πολυλειτουργικού Αγροκτήματος προωθείται περισσότερο μέσω των προγραμμάτων LEADER [ΠΚ03].

Οι εκπρόσωποι των φορέων επεσήμαναν ότι οι παράλληλες προσπάθειες καταδεικνύουν **έλλειψη συντονισμού** μεταξύ των συναρμόδιων κυβερνητικών φορέων [ΠΚ05].

Νησιωτικότητα: Ο εκπρόσωπος της Αναπτυξιακής Δωδεκανήσου [ΠΚ04] επεσήμανε τις δυσχέρειες που προκύπτουν λόγω του ιδιαίτερου οικονομικού περιβάλλοντος και της γεωμορφολογίας των μικρών νησιών. Οι μεγάλες τουριστικές ροές της περιφέρειας Ν. Αιγαίου δημιουργούν καλές προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση τουριστικής ζήτησης για τον αγροτουρισμό. Ωστόσο, το ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού στα Δωδεκάνησα, για παράδειγμα, δεν υπερβαίνει το 2-3%, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η δυνατότητα ανάπτυξης αγροτουρισμού λόγω του περιορισμού που θέτει η νομοθεσία ο επιχειρηματίας

του αγροτουρισμού να είναι αγρότης [ΠΚ04]. Περαιτέρω, θα πρέπει να μην υπάρχουν στις προδιαγραφές απαιτήσεις για μεγάλες εκτάσεις γης, καθώς οι μικροί κλήροι γης που χαρακτηρίζουν τα νησιά δεν καλύπτουν αυτές τις προϋποθέσεις [ΠΚ04]. Άλλωστε η σταδιακή επέκταση των τουριστικών δραστηριοτήτων τις προηγούμενες δεκαετίες πραγματοποιήθηκε εις βάρος της αγροτικής χρήσης γης, η οποία έχει περιοριστεί κατά πολύ [ΠΚ10].

Οι μεγάλες τουριστικές ροές στα ελληνικά νησιά από τη μία πλευρά διαμορφώνουν μια σημαντική αγορά για τον αγροτουρισμό, ταυτόχρονα όμως αποθαρρύνουν τους κατοίκους από την ενασχόληση με τον αγροτουρισμό καθώς η συμβατική μορφή τουρισμού που βασίζεται στον «ήλιο και τη θάλασσα» αποδίδει βέβαια και εύκολα οικονομικά οφέλη και καθώς έχουν ήδη αποκτήσει την αναγκαία τεχνογνωσία:

«Τα Δωδεκάνησα που είναι μια τουριστική περιοχή με πολλά καταλύματα 4* και 5*, επαύλεις, κατοικίες, δωμάτια και ξέρεи ο άλλος πως θα βγάλω τόσα λεφτά σε 4-5 μήνες, αυτό είναι κάτι που είναι εύκολο και ξέρουν να το κάνουν εύκολα με τη βοήθεια των μηχανικών τους.» [ΠΚ10]

Πολυνομοθεσία: Οι διαφορές που εντοπίζονται μεταξύ της νομοθεσίας των αρμόδιων Υπουργείων (Τουρισμού, Ανάπτυξης, Αγροτικής Ανάπτυξης) αλλά και το γεγονός πως σε αρκετές περιπτώσεις «ο ένας νόμος ακυρώνει τον άλλο» υπονομεύει κάθε ουσιαστική προσπάθεια ανάπτυξης του αγροτουρισμού [ΠΚ06].

Ύπαρξη πολυάριθμων τοπικών σημάτων: η ύπαρξη πολλών τοπικών σημάτων (π.χ. το τοπικό Σήμα «Ψηλορείτης-Κρήτη») μειώνει το ενδιαφέρον των επιχειρήσεων για την απόκτηση του ΕΣΑ [ΠΚ03].

Ασφάλιση επισκεπτών: Δεδομένου ότι κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους σε ένα αγρόκτημα οι πελάτες είναι εκτεθειμένοι σε αρκετούς κινδύνους, τίθεται το ζήτημα της ασφαλιστικής τους κάλυψης [ΠΚ07].

Δυσκολίες που προκύπτουν από την ταυτόχρονη ενασχόληση με αγροτικές και τουριστικές δραστηριότητες: Ένας άνθρωπος ο οποίος δραστηριοποιείται στην αγροτική οικονομία δύσκολα μπορεί να αναλάβει την παράλληλη ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου και ποιοτικού τουριστικού πακέτου καθώς και την εκτέλεση εργασιών που αφορούν το μάρκετινγκ ή τις ξεναγήσεις. Ταυτόχρονα, σε αρκετές περιπτώσεις απαιτούνται δεξιότητες που πιθανό να μην διαθέτει, όπως η γνώση ξένων γλωσσών [ΠΚ07].

10.2. Περιορισμένα οφέλη - προβλήματα του ΕΣΑ

Στην πλειονότητά τους οι συμμετέχοντες επεσήμαναν τα **περιορισμένα οφέλη** από την υιοθέτηση του σήματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι υπάρχουν επιχειρηματίες οι οποίες προσφέρουν υπηρεσίες αγροτουρισμού αλλά δεν ενδιαφέρονται να υιοθετήσουν το σήμα [ΠΚ12, ΠΚ13].

«Όμως θεωρώ πως δεν υπάρχουν τα κίνητρα για αυτούς τους επαγγελματίες, τους ξενοδόχους, και δεν υπάρχει η σωστή ενημέρωση ακόμα και η εκπαίδευση. Θα αναρωτηθούν γιατί να το κάνω αυτό εφόσον ούτως ή άλλως παρέχω στον πελάτη μου ακριβώς αυτό.» [ΠΚ13].

Η πιστοποίηση δεν συνδέεται με **προνόμια σχετικά με την προώθηση των πιστοποιημένων επιχειρήσεων αγροτουρισμού** τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό από τον ΕΟΤ [ΠΚ01].

«Γιατί ουσιαστικά ποιο είναι το όφελος του επιχειρηματία του τουρισμού για να βαφτιστεί πως κάνει αγροτουρισμό; Ωφελείται από αυτό το σήμα με κάποιο τρόπο, ανοίγουν κάποιοι οδοί μάρκετινγκ ειδικά για την αγορά αυτή που ενδιαφέρεται για αυτό το αντικείμενο; Η ταυτοποίηση και πιστοποίηση τον οδηγεί σε άλλες αγορές;» [ΠΚ05]

Παράλληλα, επισημάνθηκαν και μία σειρά από άλλα ζητήματα που συνδέονται με το ΕΣΑ:

- **Η μη διοργάνωση δράσεων ενημέρωσης** των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον αγροτουρισμό σχετικά με το ΕΣΑ [ΠΚ01].
- **Το παράβολο ύψους 300 ευρώ** που καλούνται να καταβάλουν οι επιχειρηματίες προκειμένου να αποκτήσουν το ΕΣΑ, τη στιγμή που έχουν καταβάλει παράβολο για τη διαδικασία της Γνωστοποίησης Λειτουργίας Τουριστικού Καταλύματος [ΠΚ01].
- **Κόστος προσαρμογής στις απαιτήσεις του Σήματος:** το υψηλό κόστος προσαρμογής στις προδιαγραφές που τίθενται από το ΕΣΑ αποτελεί σε αρκετές περιπτώσεις αποθαρρυντικό παράγοντα και αρκετοί είναι αυτοί που δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν [ΠΚ06].

- **Ο περιορισμός του ΕΣΑ στους αγρότες:** προκειμένου να μπορεί κάποιος να λάβει το ΕΣΑ πρέπει να διαθέτει ΜΑΕ γεγονός που περιορίζει τον αριθμό των επιχειρηματιών που είναι σε θέση να το λάβουν [ΠΚ05].
- **Η απουσία διεθνούς αναγνώρισης [ΠΚ07].**

11. Προτάσεις πολιτικής

11.1. Για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού

1. **Ομάδα εργασίας με τη συμμετοχή των συναρμόδιων υπουργείων:** Η δημιουργία ομάδας εργασίας με τη συμμετοχή των συναρμόδιων Υπουργείων, φορέων αλλά και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, έργο της οποίας θα είναι η βελτίωση της υπάρχουσας νομοθεσίας που αφορά τον αγροτουρισμό και να επεξεργαστεί λύσεις για τα προβλήματα που εντοπίζονται από την παρούσα έρευνα και έχουν προκύψει κατά τη διάρκεια των ετών [ΠΚ01, ΠΚ03]. Επίσης, ένα θεσμικό πλαίσιο στο οποίο θα μπορούσε να επιδιωχθεί περαιτέρω συνεργασία σε περιφερειακή και τοπική χωρική κλίμακα είναι το Δίκτυο Αναπτυξιακών το οποίο έχει συγκροτηθεί για την καλύτερη συνεργασία στο πλαίσιο των προγραμμάτων Leader [ΠΚ04].

Περαιτέρω, η συνεργασία των συναρμόδιων υπουργείων με σκοπό την ενοποίηση των δύο σημάτων, του Ειδικού Σήματος Αγροτουρισμού και του σήματος του Πολυλειτουργικού Αγροκτήματος [ΠΚ03] κρίνεται ως απαραίτητη.

Πλαίσιο 2: Καλές πρακτικές

Στην Ελλάδα περισσότεροι συμμετέχοντες εντόπισαν καλά παραδείγματα αγροτουριστικών επιχειρήσεων στην Κρήτη και αλλού (Αμφίκαια, Βάμος Χανίων), στις οποίες το προϊόν του αγροτουρισμού προσφέρεται με ολοκληρωμένο τρόπο (διαμονή, εστίαση, δραστηριότητες, ξενάγηση και συμμετοχή στην αγροτική παραγωγή).

Ως επιτυχημένο παράδειγμα αγροτουρισμού αναφέρθηκε και ο Νομός Σερρών και, πιο συγκεκριμένα, η περιοχή πλησίον της λίμνης Κερκίνης. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η πολιτεία, η τοπική αυτοδιοίκηση και η τοπική κοινωνία αντιλήφθηκαν τις ευκαιρίες που διανοίγονταν από τη μετατροπή της λίμνης σε διεθνούς ενδιαφέροντος υδροβιότοπο και αναπτύχθηκε μία σειρά από δράσεις που απέφεραν απτά αποτελέσματα. Το επιτυχημένο παράδειγμα της λίμνης Κερκίνης είναι, εντούτοις, μεμονωμένο, σε επίπεδο νομού [ΠΚ06]. Παραδείγματα άλλων χωρών που θεωρούνται επιτυχημένα είναι όχι μόνο αυτά της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Αυστρίας που έχουν πολυετή εμπειρία στον αγροτουρισμό, αλλά και χωρών στις οποίες ο αγροτουρισμός αναπτύχθηκε πρόσφατα, όπως η Λιθουανία και η Λετονία. Πιο κοντά στην Ελλάδα, ιδιαίτερα επιτυχημένο θεωρείται το μοντέλο της Κύπρου, το οποίο παρομοιάζεται με μια καλοστημένη μηχανή.

- 2. Διαμόρφωση δικτύων:** Ένα ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα που αναδείχθηκε από το focus group με τους φορείς του αγροτουρισμού είναι η έμφαση που έδωσε το σύνολο των συμμετεχόντων φορέων στην ανάγκη δημιουργίας δικτύων. Τα δίκτυα είναι εκείνα που θα επιτρέψουν τη συνεργασία μεταξύ των αγροτών και άλλων τοπικών επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται στον τουρισμό και στην εστίαση, θα διαμορφώσουν επομένως την αναγκαία κρίσιμη μάζα για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού σε μια περιοχή [ΠΚ02, ΠΚ03]:

«Θεωρώ πως τα δίκτυα είναι ένα πάρα πολύ σημαντικό εργαλείο για την επιτυχία. Θα μπορούσε να υπάρχει ένα δίκτυο ή μία επιχείρηση αλλά με τέτοιο τρόπο που να μην είναι απαγορευτικό για τους αγρότες και να κάνουν μία συνεργασία με άτομα που να μην είναι αγρότες. Άρα θα έχουν μία επιχείρηση που ο αγρότης θα έχει σαν τμήμα να κάνει αυτό που ξέρει καλά και θα υπάρχουν και άλλοι που θα μπορούν να συνεισφέρουν στο κατάλυμα και στη διαμονή, διατροφή κ.λ.π. Δεν βλέπω διαφορετικό τρόπο ώστε ένας αγρότης με μία οικογενειακή επιχείρηση με 2-3 άτομα να μπορεί να τα κάνει όλα αυτά μαζί. Όστε να αξιοποιήσουμε τις δυνάμεις μας...» [ΠΚ03]

Με τον τρόπο αυτό ο αγροτουρισμός δεν θα απωλέσει τον αρχικό του στόχο, να αποτελέσει δηλαδή πηγή συμπληρωματικού εισοδήματος για τους αγρότες [ΠΚ03].

Η ανάπτυξη συνεργειών από επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικούς τομείς θα συμβάλει στην ανάπτυξη ενός ελκυστικού τουριστικού πακέτου αλλά επισημάνθηκε η ανάγκη χρηματοδότησης των προσπαθειών από ευρωπαϊκά ή εθνικά κονδύλια [ΠΚ07].

Επισημάνθηκε βέβαια το γεγονός ότι παλαιότερες προσπάθειες δημιουργίας συστάδων επιχειρήσεων (clusters) αγροτουρισμού στο πλαίσιο των προγραμμάτων LEADER δεν λειτούργησαν μακροπρόθεσμα [ΠΚ01, ΠΚ09].

- 3. Ο σχεδιασμός της προσφοράς του αγροτουρισμού με επίκεντρο το χωριό:** Συναφής πρόταση για την υπέρβαση των δυσκολιών που προκαλεί η απουσία μεγάλων αγροκτημάτων τα οποία θα μπορούσαν να προσφέρουν έναν ενιαίο χώρο για την ανάπτυξη όλων των δραστηριοτήτων του αγροτουρισμού, είναι ο σχεδιασμός της προσφοράς του αγροτουρισμού με επίκεντρο το χωριό. Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει **ένα νέο, μοναδικό προϊόν, το οποίο θα αποτελεί την ελληνική ταυτότητα του αγροτουρισμού.**

«... έχουμε τα χωριά που **ολόκληρο το χωριό είναι θεωρητικά μία φάρμα**, να το πω έτσι. Δεν έχουμε τις μεγάλες φάρμες που έχουν στην Τοσκάνη της Ιταλίας ή άλλες περιοχές που έχουν πολλές εκατοντάδες στρέμματα τα οποία αποτελούν μία φάρμα και έχουν τη δυνατότητα από τη μία πλευρά να έχουν ζώα, να έχουν καλλιέργεια και από την άλλη πλευρά της φάρμας να έχουν την μεταποίηση να το πω έτσι. Εμείς λόγω της μορφολογίας του εδάφους μας δεν έχουμε αυτές τις μεγάλες φάρμες αλλά έχουμε τα βουνά, τα χωριά και τα ποτάμια τα οποία σε συνδυασμό όλα αυτά είναι μία φάρμα. Αυτό είναι ένα μεγάλο προσόν για εμάς το οποίο πρέπει να αναδείξουμε.» [ΠΚ02]

Επίσης, στον σχεδιασμό και στην οργάνωση της δικτύωσης θα μπορούσαν να αναλάβουν ενεργό ρόλο οι **φορείς διαχείρισης προορισμών** όπως προβλέπονται στις διατάξεις του ν. 4875/2021 (ΦΕΚ 250 Α΄) [ΠΚ07].

Αντίστοιχη πρόταση είναι η δυνατότητα **διατοπικών συνεργασιών [ΠΚ04]**, να διαμορφωθούν δηλαδή δυνατότητες συνεργασίας μεταξύ των περιοχών εντός του γενικότερου στρατηγικού σχεδιασμού που θα έχει τεθεί από το Υπουργείο Τουρισμού. Οι συνεργασίες θα διευκολύνουν επιπλέον τη χρηματοδότηση των δράσεων.

Στο πλαίσιο αυτό θα ήταν δυνατή η αξιοποίηση του θεσμού των Best Tourism Villages.

4. Στρατηγικός σχεδιασμός του Υπουργείου Τουρισμού: Οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν ότι βασική προϋπόθεση όλων αυτών αποτελεί ο συντονισμός από το Υπουργείο Τουρισμού. Το Υπουργείο καλείται να παρέχει τον στρατηγικό σχεδιασμό στον οποίο θα ενταχθούν οι επιμέρους δράσεις:

Πλαίσιο 3: Best Tourism Villages

Η πρωτοβουλία “Best Tourism Villages” του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (ΠΟΤ) έχει ως στόχο την ανάδειξη χωριών με μοναδικούς πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους που αποτελούν μοναδικά παραδείγματα διαφύλαξης και προώθησης της αγροτικής ταυτότητας, προϊόντων και αξιών καθώς και βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης της υπαίθρου. Τα χωριά που επιλέγονται με βάση αυστηρά κριτήρια (αναγνωρισμένη πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, δέσμευση στους στόχους της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας) λαμβάνουν το Σήμα “Best Tourism Village”, το οποίο τους προσφέρει διεθνή αναγνωσιμότητα, και συμμετέχουν σε ένα παγκόσμιο δίκτυο εντός του οποίου είναι δυνατή η ανταλλαγή εμπειριών, τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών. Παράλληλα στα χωριά τα οποία δεν πληρούν πλήρως τα κριτήρια δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής σε Πρόγραμμα Αναβάθμισης στο οποίο παρέχεται στήριξη από τον ΠΟΤ για τη βελτίωση των αδύναμων σημείων που εντοπίστηκαν κατά τη διαδικασία εξέτασης των φακέλων τους. Το 2021, χάρη στον αυθεντικό χαρακτήρα του και τη μακροχρόνια παράδοση στον τομέα της μεταξουργίας, επιλέχτηκε το Σουφλί.

«Το σημαντικό είναι να υπάρχει ένας στρατηγικός σχεδιασμός για να μην κάνουμε πράγματα αποσπασματικά. Σας χρειαζόμαστε για να μπούμε σε έναν σωστό δρόμο.» [ΠΚ04]

Επίσης το Υπουργείο Τουρισμού καλείται να μεριμνήσει για την παροχή της αναγκαίας τεχνογνωσίας σε δυνητικούς επιχειρηματίες (π.χ. διοργάνωση εκπαιδευτικών ταξιδιών σε χώρες με ανεπτυγμένο προϊόν αγροτουρισμού) [ΠΚ04].

Προτείνεται επίσης ειδικός χωροταξικός σχεδιασμός της αγροτουριστικής ανάπτυξης:

«Πιστεύω πως θα πρέπει να υπάρξει ένα ειδικό χωροταξικό, δεν μπορεί να έχουμε παντού αγροτουριστικές επιχειρήσεις. Ποιες περιοχές θέλουν ανάπτυξη και περιέχουν φυσικούς πόρους ή πόρους γενικά για να αναπτυχθεί το συγκεκριμένο είδος τουρισμού. Δεν μπορούμε 20 χιλιόμετρα έξω από την Αθήνα να έχουμε αγροτουριστικό κατάλυμα με τα ίδια δεδομένα που έχει ένα αγροτουριστικό κατάλυμα στο νομό Ευρυτανίας. Άλλο το κόστος συντήρησης και ανάπτυξης ενός τέτοιου καταλύματος στο Νομό Ευρυτανίας και άλλο στο νομό Αττικής. Πρέπει να υπάρξουν ζώνες ανάπτυξης πάνω σε αυτό το κομμάτι του τουρισμού.»
[ΠΚ16].

11.2. Για το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

Σύνδεση του ΕΣΑ με δράσεις προβολής: Η προώθηση των πιστοποιημένων επιχειρήσεων αγροτουρισμού τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό σε ειδική καμπάνια σχεδιασμένη από τον ΕΟΤ [ΠΚ01, ΠΚ03, ΠΚ07, ΠΚ13, ΠΚ14, ΠΚ15] θα μπορούσε να αποτελέσει ισχυρό κίνητρο απόκτησής του. Η προβολή ως σημαντικό κίνητρο για την υιοθέτηση του σήματος επισημάνθηκε και από τους εκπροσώπους των ΠΥΤ [ΠΚ08]:

- Είναι σημαντικό η προβολή να **συνδέει όλες τις επιχειρήσεις** που συμμετέχουν στην προσφορά των υπηρεσιών αγροτουρισμού, καθώς πρόκειται «για ένα τουριστικό πακέτο, το οποίο περιλαμβάνει και το κατάλυμα που θα μείνουν, και τον τρόπο που θα μεταφερθούνε, και τις δραστηριότητες που θα περιλαμβάνονται μέσα σε αυτό το τουριστικό προϊόν» [ΠΚ07].
- Προτεινόμενα μέσα προβολής: το σήμα θα πρέπει να αποτελέσει το μέσο για την πρόσβαση των επαγγελματιών στην ειδική αγορά του αγροτουρισμού **με τη συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις** [ΠΚ05], τη διασφάλιση της προβολής στις **πλατφόρμες κρατήσεων και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης** (Trip Advisor, Booking.com, AirBnB) [ΠΚ07].
- **Δράσεις ενημέρωσης για το ΕΣΑ:** Επισημάνθηκε η ανάγκη διοργάνωσης ενημερωτικών εκδηλώσεων αναφορικά με το ΕΣΑ με σκοπό την ενημέρωση των αγροτών για τις προϋποθέσεις, τη διαδικασία χορήγησης του σήματος και τα οφέλη από την πιστοποίηση [ΠΚ01, ΠΚ13].

Διεύρυνση της δυνατότητας απόκτησης του ΕΣΑ και από άλλες επιχειρήσεις: Είναι σημαντικό να διευρυνθεί η δυνατότητα απόκτησης του ΕΣΑ και από ξενώνες οι οποίοι δεν διαθέτουν αγρόκτημα ή δεν βρίσκονται σε κοντινή απόσταση σε

αγρόκτημα αλλά προσφέρουν υπηρεσίες που εντάσσονται στον αγροτουρισμό [ΠΚ01]. Το σημείο αυτό επισημάνθηκε και από τους εκπροσώπους των ΠΥΤ [ΠΚ08, ΠΚ09, ΠΚ15]. Επίσης να θεσμοθετηθούν κίνητρα για τη δημιουργία αυτών των δικτύων [ΠΚ015].

Σύνδεση με χρηματοδοτικά εργαλεία και παροχή επιπρόσθετων οικονομικών κινήτρων: Σημαντικό κίνητρο θα μπορούσε να αποτελέσει η παροχή χρηματοδότησης για βελτίωση των προσφερόμενων υπηρεσιών αποκλειστικά προς τις πιστοποιημένες επιχειρήσεις. Η πρόταση αυτή διατυπώθηκε τόσο από τους φορείς του αγροτουρισμού όσο και από τους εκπροσώπους των ΠΥΤ [ΠΚ01, ΠΚ08, ΠΚ10, ΠΚ16]. Ιδέες για περαιτέρω κίνητρα και προνόμια θα μπορούσαν να αντληθούν από άλλες χώρες όπως η δυνατότητα συμμετοχής σε ευρωπαϊκά προγράμματα και οι φοροαπαλλαγές [ΠΚ02, ΠΚ16]. Τα κίνητρα θα μπορούσαν επίσης να σχετίζονται με επιδότηση της απασχόλησης [ΠΚ16].

Συγκεκριμένος προϋπολογισμός για τον αγροτουρισμό: οι πόροι θα προέρχονται από το Υπουργείο Τουρισμού και το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης με ένα σημαντικό μέρος αυτών να διατίθεται σε δράσεις προώθησης του ΕΣΑ [ΠΚ04].

Οι επιχειρήσεις με ΕΣΑ να μοριοδοτούνται επιπλέον σε προγράμματα: οι επιχειρήσεις με ΕΣΑ να έχουν προτεραιότητα στις διαδικασίες ένταξης σε προγράμματα εκσυγχρονισμού και αναβάθμισης [ΠΚ06].

Έλεγχος των επιχειρήσεων που έχουν πιστοποιηθεί με το σήμα: Από εκπροσώπους των ΠΥΤ προτάθηκε το σήμα να μην είναι αορίστου χρόνου και να υπάρχει έλεγχος των προσφερόμενων υπηρεσιών [ΠΚ15].

Αξιοποίηση της μεγάλης δεξαμενής των αγροτών που διαθέτουν ταυτόχρονα και τουριστικά καταλύματα: Η πορεία που ακολούθησε η τουριστική ανάπτυξη στη χώρα μας τις παλαιότερες δεκαετίες οδήγησε πολλούς κατοίκους αγροτικών περιοχών να δραστηριοποιηθούν ταυτόχρονα στον τουρισμό με τη διαμόρφωση μικρών τουριστικών καταλυμάτων προκειμένου να εκμεταλλευθούν την εισροή των τουριστών και να αποκτήσουν συμπληρωματικό εισόδημα. Θα μπορούσε να διαμορφωθεί ενημερωτική καμπάνια για την πληροφόρηση των αγροτών αυτών σχετικά με τις προϋποθέσεις και τις υπηρεσίες του αγροτουρισμού.

Πιλοτικά προγράμματα αγροτουρισμού: Προτάθηκε η οργάνωση πιλοτικών προγραμμάτων αγροτουρισμού σε επιλεγμένες περιοχές, οι οποίες πληρούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού κυρίως μέσα από τη δικτύωση και τις συνέργειες μεταξύ των επιχειρήσεων [ΠΚ01]. Στην διαμόρφωση και υλοποίηση των

πιλοτικών προγραμμάτων θα μπορούσαν να συμβάλλουν οι ομάδες τοπικής δράσης που έχουν συγκροτηθεί ήδη στο πλαίσιο των προγραμμάτων LEADER.

Δράσεις εκπαίδευσης και κατάρτισης: Για την αποδοχή του σήματος και του αγροτουρισμού ευρύτερα από τις τοπικές αγροτικές κοινωνίες είναι αναγκαίες δράσεις εκπαίδευσης και κατάρτισης σχετικά με την ανάπτυξη δικτύων, την προστασία του περιβάλλοντος και γενικότερα θέματα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και την παροχή υπηρεσιών αγροτουρισμού [ΠΚ01, ΠΚ09, ΠΚ16]. Αντίστοιχες δράσεις θα μπορούσαν να ενταχθούν και στα πιλοτικά προγράμματα. Επιπλέον, θα ήταν σημαντική η **παροχή τεχνικής βοήθειας για την υιοθέτηση του σήματος** [ΠΚ09].

Η εκπαίδευση δεν αναφέρεται στις ίδιες τις αγροτικές εργασίες, αλλά στο **να είναι η αγροτική κοινωνία περήφανη για αυτό που κάνει** και να δεχθεί ότι έχει σημασία να το μεταδώσει στους επισκέπτες. Χρειάζεται δηλαδή να δει «με άλλα μάτια» την εργασία του [ΠΚ11].

«Δεν χρειάζεται να κάνετε τίποτα άλλο από αυτό που κάνετε κάθε μέρα και ξέρετε να το κάνετε καλά. Παραδείγματος χάρη, η γιαγιά που κάθεται έξω στο πεζούλι και πλέκει, το να έρθει κάποιος και να καθίσει δίπλα της και να της/του δείξει πως πλέκει. Αυτό είναι το concept που πρέπει να γίνει, πρέπει να νιώσουν οι άνθρωποι αυτοπεποίθηση, ότι αυτό που κάνουν κάθε μέρα αξίζει.» [ΠΚ09]

Να τοποθετήσουμε την αγροτουριστική εμπειρία σωστά μέσα στον χρόνο της αγροτικής εργασίας: Για παράδειγμα σε μια περιοχή με αμπελοκαλλιέργειες, η βιωματική αγροτουριστική εμπειρία να παρέχεται μία εποχή τον χρόνο, κατά τη διάρκεια του τρύγου, από ένα δίκτυο επιχειρήσεων που θα διαμορφώσει το κατάλληλο τουριστικό πακέτο.

Μελέτη καλής περίπτωσης ευρωπαϊκής χώρας: Για τον σκοπό αυτό θα ήταν χρήσιμη η αναλυτική διερεύνηση καλών περιπτώσεων στο εξωτερικό [ΠΚ01, ΠΚ02, ΠΚ14]¹. Ενδεικτικά οι συμμετέχοντες πρότειναν την μελέτη της ανάπτυξης του αγροτουρισμού σε μία από τις ακόλουθες χώρες, οι οποίες αποτελούν μέλη της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας: Αυστρία, Λεττονία, Λιθουανία.

¹ Επισημαίνουμε ότι η διερεύνηση μελέτης περίπτωσης στο εξωτερικό με πρωτογενή έρευνα (διενέργεια συνεντεύξεων) αποτελεί το τρίτο στάδιο της παρούσας έρευνας και έχει ενταχθεί στο β' εξάμηνο του Ετήσιου Σχεδίου Δράσης 2022 του Υπουργείου Τουρισμού.

Τέλος πολλοί από τους συμμετέχοντες υποστήριξαν πως το ΕΣΑ θα πρέπει να **αντικατοπτρίζει την υψηλή ποιότητα και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα** του προϊόντος που προσφέρει μία επιχείρηση, ένα χωριό ή ένα δίκτυο και το οποίο το διαφοροποιεί σε εθνικό και διεθνές επίπεδο από άλλα αντίστοιχα [ΠΚ02, ΠΚ03]. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο Διευθυντής της ΑΚΟΜΜ-Ψηλορείτης ΑΑΕ-ΟΤΑ [ΠΚ03]:

«Κάθε περιοχή πρέπει να χτίσει το δικό της και πρέπει να αποφασίσει ποιο μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης θέλει.»

Παράρτημα Ι

Οδηγός συνέντευξης – παραγωγοί που έχουν υιοθετήσει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

1. Δημογραφικά στοιχεία αγροτουριστικής μονάδας

- πότε ιδρύθηκε;
- πόσο χρονικό διάστημα χρειάστηκε για τη σύσταση και τη λειτουργία της;
- πόσοι απασχολούνται στην αγροτουριστική μονάδα;
- Χαρακτηριστικά απασχόλησης (ειδικότητες, εποχική ή διαρκής, πλήρης ή μερική, μέλη της οικογένειας);
- Έχουν ληφθεί επιδοτήσεις;

2. Υπηρεσίες αγροτουρισμού που παρέχονται από την αγροτουριστική μονάδα

3. Προφίλ των επισκεπτών

- Χώρες προέλευσης / εγχώριοι
- Πώς ταξιδεύουν (μόνοι, ζευγάρια, οικογένειες με παιδιά);
- Διάρκεια διαμονής
- Υπάρχουν επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες;
- Ποιες δραστηριότητες επιλέγουν στο αγρόκτημα;
- Ποιες δραστηριότητες επιλέγουν στην περιοχή;
- Κανάλια διανομής (ενδεικτικά: ιστότοπος μονάδας, διαδικτυακές πλατφόρμες, τουριστικό γραφείο)
- Εισοδηματική κατηγορία επισκεπτών (χαμηλή, μεσαία, υψηλή)

4. Παράγοντες που διευκόλυναν την ίδρυση και λειτουργία της αγροτουριστικής μονάδας και την υιοθέτηση του σήματος.

- κοινωνικό κεφάλαιο
- καλή πρόσβαση / συνδεσιμότητα / γεωγραφική εγγύτητα με μεγαλύτερα αστικά κέντρα ή με σημαντικούς τουριστικούς προορισμούς
- ποιοτικά καταλύματα
- ήδη υπάρχουσες σημαντικές τουριστικές ροές

5. Προκλήσεις και δυσχέρειες που αντιμετωπίστηκαν για την ίδρυση και λειτουργία αγροτουριστικής μονάδας

6. Προσδοκίες και οφέλη από την υιοθέτηση του σήματος
7. Κατά την γνώμη σας, ποια η σημασία του αγροτουρισμού στην περιοχή σας;
 - Ποια οφέλη έχουν επιτευχθεί;
 - Τι μπορεί να γίνει στο μέλλον;
8. Ποιες οι αναγκαίες παρεμβάσεις πολιτικής για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή σας;
9. Ποιες δράσεις εκπαίδευσης/ κατάρτισης είναι αναγκαίες για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού από τη μονάδα σας;
10. Στοιχεία για το προφίλ του υπεύθυνου της μονάδας:
 - ηλικία
 - φύλο
 - επίπεδο σπουδών - αντικείμενο
 - προηγούμενη επαγγελματική ενασχόληση
 - κάτοικος της περιοχής / νεοεισερχόμενος

Οδηγός συνέντευξης – μονάδες που δεν έχουν υιοθετήσει το Ειδικό Σήμα Αγροτουρισμού

1. Δημογραφικά στοιχεία μονάδας

- πότε ιδρύθηκε;
- πόσο χρονικό διάστημα χρειάστηκε για τη σύσταση και τη λειτουργία της;
- πόσοι απασχολούνται στην αγροτουριστική μονάδα;
- Χαρακτηριστικά απασχόλησης (ειδικότητες, εποχική ή διαρκής, πλήρης ή μερική, μέλη της οικογένειας);
- Έχουν ληφθεί επιδοτήσεις;

2. Υπηρεσίες που παρέχονται από την μονάδα

3. Προφίλ των επισκεπτών

- Χώρες προέλευσης / εγχώριοι
- Πώς ταξιδεύουν (μόνοι, ζευγάρια, οικογένειες με παιδιά);
- Διάρκεια διαμονής
- Υπάρχουν επαναλαμβανόμενοι επισκέπτες;
- Ποιες δραστηριότητες επιλέγουν στο αγρόκτημα;
- Ποιες δραστηριότητες επιλέγουν στην περιοχή;
- Κανάλια διανομής (ενδεικτικά: ιστότοπος μονάδας, διαδικτυακές πλατφόρμες, τουριστικό γραφείο)
- Εισοδηματική κατηγορία επισκεπτών (χαμηλή, μεσαία, υψηλή)

4. Παράγοντες που διευκόλυναν την προσφορά υπηρεσιών αγροτουρισμού

- κοινωνικό κεφάλαιο
- καλή πρόσβαση / συνδεσιμότητα / γεωγραφική εγγύτητα με μεγαλύτερα αστικά κέντρα ή με σημαντικούς τουριστικούς προορισμούς
- ποιοτικά καταλύματα
- ήδη υπάρχουσες σημαντικές τουριστικές ροές

5. Εμπόδια για την υιοθέτηση του σήματος

6. Προσδοκίες από την υιοθέτηση του σήματος

7. Κατά την γνώμη σας, ποια η σημασία του αγροτουρισμού στην περιοχή σας;

- Ποια οφέλη έχουν επιτευχθεί;
- Τι μπορεί να γίνει στο μέλλον;

8. Ποιες οι αναγκαίες παρεμβάσεις πολιτικής για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού στην περιοχή σας;

9. Ποιες δράσεις εκπαίδευσης/ κατάρτισης είναι αναγκαίες για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού από τη μονάδα σας;

10. Στοιχεία για το προφίλ του υπεύθυνου της μονάδας:

- ηλικία
- φύλο
- επίπεδο σπουδών - αντικείμενο
- προηγούμενη επαγγελματική ενασχόληση
- κάτοικος της περιοχής / νεοεισερχόμενος

Παράρτημα II: Σχεδιασμός υποβολής προτάσεων LEADER 2023-2027

Σύμφωνα με το Προσχέδιο πρόσκλησης υποβολής προτάσεων για την επιλογή στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων στο πλαίσιο της παρέμβασης Π3-77-4.1 «Στήριξη για τοπική ανάπτυξη μέσω του LEADER (ΤΑΠΤοΚ- Τοπική ανάπτυξη με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων)» του Στρατηγικού Σχεδίου της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής 2023-2027 το σχέδιο του τοπικού προγράμματος διαρθρώνεται στις εξής υπό-παρεμβάσεις:

- Κατηγορία 1: Ενδυνάμωση της τοπικής οικονομίας με πράξεις που αφορούν την ενίσχυση μεταποιητικών μονάδων για την παραγωγή γεωργικών και μη γεωργικών προϊόντων, την ενίσχυση μονάδων του δασοκομικού τομέα, την ενίσχυση επιχειρήσεων στους τομείς της βιοτεχνίας, χειροτεχνίας και παραγωγής ειδών μετά την 1η μεταποίηση, την ενίσχυση επιχειρήσεων του τουριστικού κλάδου, την ενίσχυση επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών (παιδότοποι και γηροκομεία) και την ενεργειακή αναβάθμιση επιχειρήσεων.
- Κατηγορία 2: Εκπαίδευση τοπικού πληθυσμού.
- Κατηγορία 3. Ενδυνάμωση του τοπικού κοινωνικού ιστού με πράξεις που αφορούν τη ενίσχυση βασικών υπηρεσιών για την εξυπηρέτηση του τοπικού πληθυσμού και την ενίσχυση βασικών υπηρεσιών για την ενσωμάτωση προσφύγων/μεταναστών.
- Κατηγορία 4. Βελτίωση ποιότητας ζωής τοπικού πληθυσμού με πράξεις που αφορούν έργα υποδομών μικρής κλίμακας καθώς και την ενίσχυση υπηρεσιών και υποδομών αναψυχής, ανάπλασης, τουριστικών πληροφοριών και λοιπών υποδομών μικρής κλίμακας.
- Κατηγορία 5. Διατήρηση και βελτίωση των πολιτιστικών στοιχείων με πράξεις που αφορούν την ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων, την ενίσχυση μελετών, υπηρεσιών και υποδομών που συνδέονται με τον πολιτισμό και την αποκατάσταση και αναβάθμιση της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Κατηγορία 6. Προστασία και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος με πράξεις που αφορούν έργα αναβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος με σκοπό την ανάδειξη αυτών, έργα πράσινων υποδομών «green infrastructure» για την πρόληψη και αντιμετώπιση των κινδύνων από φυσικές καταστροφές.

- Κατηγορία 7. Δικτύωση και συνεργασία με πράξεις για τη συνεργασία μεταξύ μικρών τοπικών επιχειρήσεων, τη συνεργασία μεταξύ τοπικών δημόσιων και ιδιωτικών τοπικών φορέων για την κοινωνική ή/και πολιτιστική ή περιβαλλοντική προστασία και αναβάθμιση της περιοχής, την προώθηση της πολιτικής των «έξυπνων χωριών» (συνεργατικά σχήματα για την ολιστική και καινοτόμο ανάπτυξη των χωριών).
- Κατηγορία 8: Διατοπική και διακρατική συνεργασία.
- Κατηγορία 9: Λειτουργικές δαπάνες των ΟΤΑ και εμπύχωση του τοπικού πληθυσμού.

Κατά την παρούσα περίοδο βρίσκεται εν εξελίξει η διαδικασία διαβούλευσης της πρόσκλησης που αφορά την επιλογή των Ομάδων Τοπικής Δράσης LEADER 2023-27 καθώς και την περιοχών εφαρμογής των τοπικών στρατηγικών τοπικής ανάπτυξης .